

Frații Lapedatu – artizani ai României moderne în generația Marii Uniri

Conferință prezentată la Paris, La Maison Roumaine, 8 octombrie 2016

Dr. Andreas Wild, Vicepreședinte al Fundației Lapedatu

Rezumat. Frații Alexandru și Ion Lapedatu sunt exemplari pentru generația zisă a „Marii Uniri” a României de după primul război mondial. Trăgându-se dintr-o familie cu rădăcini în mediul rural din Transilvania, s-au ridicat grație studiilor și s-au impus în viața politică și socială a națiunii, aducând contribuții semnificative în cultură (Alexandru) și în economie (Ion) pentru edificarea unui Stat modern care ajunge la apogeu în pragul celui de-al doilea război mondial. Cei doi frați asistă la creșterea dominantă a fascismului, apoi la preluarea puterii de către comunism, terminându-și viețile în condiții tragice, în culmea disperării. Astăzi istoria lor găsește o rezonanță din ce în ce mai mare pentru că soluțiile înțelepte pe care le-au dat problemelor complexe din vremea lor, acțiunile lor hotărâte și chiar traiectoria vieților lor reprezintă o referință și o sursă de inspirație în adresarea provocărilor cu care se confruntă lumea contemporană.

1. Introducere: Statul „modern”

Contribuția cea mai importantă adusă de frații Lapedatu constă în participarea lor activă la edificarea unui Stat modern în România după terminarea primului război mondial.

Statul, potrivit definiției lui Max Weber, este instituția care are monopolul violenței fizice legitime pe un teritoriu dat. Legitimitatea este consecința recunoașterii autorității Statului de către indivizii care acceptă să-i dea ascultare: în societățile moderne, această autoritate este bazată pe criterii raționale exprimate în legalitate și birocrație¹. Pe plan juridic, elementul definitoriu este exersarea funcțiilor specifice ale suveranității: în interior, edictarea normelor (legi, regulamente etc.) și sancționarea celor care nu le respectă (poliția, justiția); în exterior, diplomația și forțele armate. În acest scop, Statul dispune de mijloace financiare proprii prelevate asupra colectivității prin impozitare.

Elementul definitoriu al modernității în perspectivă filozofică² este conformitatea cu un ansamblu organic de principii care acționează în timp (liber arbitru, individualism, imanență...).

După războiul mondial România a realizat un progres enorm către idealul Statului modern într-un interval foarte scurt, de circa douăzeci de ani. Vom explora acest episod capital în istoria națională urmând ca fir roșu viața și acțiunile fraților Lapedatu. Se înțelege că un exemplu, oricât de emblematic ar fi, nu poate acoperi în mod exhaustiv toate aspectele unui proces atât de complex.

¹ <http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/institutions/approfondissements/qu-est-ce-que-etat.html>

² Guillaud Frédéric, „La modernité: crise d'adolescence de l'humanité?”, Le Philosophoire 2/2005 (n° 25), p. 77-88; URL: www.cairn.info/revue-le-philosophoire-2005-2-page-77.htm; DOI: 10.3917/phoir.025.0077.

2. Contextul istoric

2.1 Regatul României

La sfârșitul primului război mai multe regiuni în care trăiau români s-au atașat Regatului României, care luase ființă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Principalele etape au fost: la sfârșitul războiului din Crimeea, în 1859, alegerea aceluiși suveran în cele două principate, Moldova și Țara Românească, care se aflau sub suzeranitate otomană; în 1866, alegerea prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca suveran al Principatelor Unite; în 1877, proclamația de independență recunoscută prin Tratatul de la San Stefano și confirmată de Congresul de la Berlin ca urmare a participării victorioase în războiul ruso-turc; pe 15 martie 1881, adoptarea Constituției care a conferit suveranului titlul de Rege al României. Aceasta evoluție dă un impuls viguros aspirațiilor naționale ale românilor din țările vecine, în particular din Austro-Ungaria, unde dorința de unire cu românii din alte regiuni are rădăcini profunde și de lungă durată.

2.2 Trei națiuni și patru confesiuni

Românii din Transilvania („valahii”) se considerau oprimați de secole, deși motivul nu era întotdeauna de natură etnică. În marea lor majoritate țărani, ei erau iobagi, ca și țărani unguri; credința lor ortodoxă era discriminată - ca și credința sârbilor ortodocși. Într-un fel sau altul, în era feudală s-au aflat mereu de partea dezavantajată în ordinea socială, religioasă și politică.

În 1366, decretul de la Turda semnat de Ludovic I al Ungariei stabilește că în „congregatio generalis” și în Dietă nu au acces decât apartenenții bisericii catolice; că proprietatea asupra pamântului este stabilită exclusiv prin posesiunea unui certificat regal de donație; și că se permite „exterminarea tuturor răufăcătorilor, în special a valahilor”.

După răscoala de la de Bobâlna a țăranilor unguri și români, în 1438, apartenenții straturilor sociale superioare formează *Unio Trium Nationum*, cuprinzând nobilimea în majoritate maghiară, locuitorii sași ai orașelor și pe secuii ca apărători ai frontierei orientale: este un fel de pact de ajutor reciproc contra inamicilor din interior (țăranii) și exterior (turcii). Numai reprezentanții acestor trei „națiuni” (evident, termenul are o semnificație diferită de accepțiunea modernă) au dreptul de a fi aleși în Dietă.

Edictul numit „de toleranță” a lui Ioan al II-lea al Ungariei emis la Dieta din Turda în 1568 acordă aceste privilegii și protestanților și permite oricărei congregații să aleagă cum dorește modul în care să se predice Evanghelia. Însă doi ani mai târziu, edictul de la Târgu Mureș stabilește că numai patru confesiuni sunt acceptate (*recepta*): catolică, luterană, calvină și unitariană. Confesiunea ortodoxă a românilor nu este decât tolerată (*tolerata*). Grupul etnic român identificat ca *Universitas Valachorum*, compus în principal din țărani ortodocși, este de fapt exclus din viața politică și socială. Progresul său economic este puternic handicapat: terenurile agricole și proprietățile imobiliare sunt deținute aproape în totalitate de aristocrația maghiară și de burghezia săsească, care prelevă procente pe extracția și transportul minereurilor; dețin monopolul asupra vânatului, pescuitului și morăritului; cer plăți pentru pășunat, transportul lemnului etc. Țăranii, în majoritate valahi, plătesc impozite

zdrobitoare pe sare, sunt supuși la rechiziții pentru funcționarii imperiali sau pentru unitățile militare în trecere etc.³

Transilvania își schimbă de mai multe ori statutul: vasală a Ungariei până la bătălia de la Mohács din 1526; principat independent până la Tratatul de la Speyer din 1570; vasală a Imperiului Otoman până în 1699, apoi a habsburgilor care succedă turcilor: cele trei națiuni și patru confesiuni subzistă prin toate aceste schimbări.

2.3 Progres lent

În 1698-1700 se amorsează o nouă dinamică: o parte a bisericii ortodoxe din Transilvania acceptă trei schimbări ale dogmei și se unește cu Roma, înființând confesiunea „greco-catolică”: românii „uniți” recunosc autoritatea papală și au o religie „recepta”, ceea ce le ameliorează considerabil situația. În 1759 Maria-Terezia recunoaște chiar și confesiunea ortodoxă, decizie menținută de Iosif al II-lea, dar revocată de Leopold al II-lea. Deschiderile din secolul al XVIII-lea, chiar dacă ezitante, permit unui număr din ce în ce mai mare de români să progreseze: ei au acum acces la instituții de învățământ superior, reușind să obțină chiar și doctorate în străinătate. Gânditorii „Școlii Ardelene” studiază la Roma grație „unirii” lor religioase și formează embrionul unei intelectualități naționale care afirmă latinitatea românilor. În 1791-92, ei prezintă Împăratului două petiții inspirate evident de Declarația drepturilor omului și cetățeanului: *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae*. Între altele, se cere recunoașterea românilor ca a patra „națiune”. Împăratul retrimite petiția Dietei din Cluj, care în acest moment are un singur deputat de etnie română. Dieta afirmă că cele trei „națiuni” deja recunoscute sunt suficiente pentru a reprezenta întreaga țară și respinge toate punctele „suplicației”.

În 1825, Imperiul Austriac decide să înlocuiască latina cu germana ca limbă oficială în administrație. Ungaria avansează proiectul său iredentist și introduce limba maghiară. Acum, toate celelalte naționalități se simt îndreptățite să formuleze aspirații similare. Lupta pentru afirmarea identității naționale se adaugă revendicărilor economice și sociale care zguduie Europa în acest secol. Ea va deveni elementul determinant pentru evoluția Ungariei în secolul următor.

În timpul „primăverii popoarelor” din 1848, Dieta ungară schimbă Constituția integrând Transilvania în Ungaria, sub rezerva acceptării unirii de către Dieta transilvăneană. Românii organizează o mare adunare la care participă și sași și secui pe „Câmpia Libertății” din Blaj. Se cere abolirea iobăgiei și egalitatea naționalităților în politică, jurisdicție, administrare, fiscalitate etc. Se afirmă principiul că Dieta transilvăneană nu poate decide asupra „unirii” cu Ungaria decât dacă include reprezentanți români cu drept de vot. Croații, slovacii din Ungaria superioară, sârbii din Banat și românii – toți au o adâncă neîncredere în ideea unui Stat național maghiar⁴ și în consecință se raliază de partea reacțiunii imperiale austriece care reprimă revoluția! Transilvania își recâștigă autonomia.

După revoluția din 1848, românii continuă să progreseze din punct de vedere cultural, politic și economic. În 1861, ei înființează la Sibiu „Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA). În timpul neo-absolutismului austriac, în 1863-64, Dieta transilvăneană reunită la Sibiu include deputați români și decide că limbile germană,

³ Wikipedia, «Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan»

⁴ Louis Eisenmann, «Étude sur le dualisme», Société nouvelle de librairie et d'édition, Paris, 1904. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5719240z>

maghiară și română pot fi utilizate în mod egalitar în administrație. Românii înființează în 1871-72 o primă bancă națională, „Albina” din Sibiu, care este urmată de alte instituții în măsură să ofere credite accesibile țăranilor români doritori să investească sau să cumpere proprietăți agricole.

2.4 Dualismul

Dar înainte ca aceste schimbări să fie perenizate are loc compromisul austro-ungar din 1867 care stabilește „monarhia duală”, inițiind o perioadă de mare avânt pentru Ungaria și de mari dificultăți pentru celelalte naționalități. Ungaria realizează în fine unirea cu Transilvania și lansează un program ambițios de edificare a unui Stat-națiune. În 1873 se dotează cu o capitală pe măsura ambițiilor sale, fuzionând trei orașe (Óbuda, Buda și Pesta) pentru a forma Budapesta. Se adoptă o lege a naționalităților mai curând progresistă, dar a cărei aplicare nu îi reflectă spiritul: în virtutea superiorității auto-proclamate a culturii maghiare și a justificării istorice bazate pe mítica „Coroană a Sfântului Ștefan” (de la anul 1000!), administrația se angajează într-un program de „maghiarizare” a croaților, slovacilor, rutenilor, românilor, sârbilor și chiar a sașilor, care împreună reprezentau mai mult de jumătate din populația țării. Pentru a susține programul și inspirându-se din succesul organizației ASTRA se înființează la Cluj în 1885 „Asociația Culturală Maghiară din Transilvania” (*Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, EMKE*) care promovează, între altele, generalizarea învățământului de toate nivelele în limba maghiară.

Românii ies din pasivitatea lor politică și înființează un partid care este imediat declarat ilegal, pentru că este organizat pe o bază națională ne-maghiară, dar care subzistă și în 1882 fuzionează cu organizația similară din Banat dând naștere Partidului Național Român (PNR). În mai 1892, în ajunul ceremoniei pentru a 25-a aniversare a regimului dualist, o delegație cu 237 de membri a PNR sosește la Viena pentru a-i înmâna un „Memorandum” lui Franz Joseph I, Împărat al Austriei și Rege apostolic al Ungariei. Nu li se acordă audiență, așa că depun documentul la biroul cabinetului imperial; acesta îl expediază la Budapesta fără a-l deschide; Consiliul de Miniștri al Ungariei îl returnează, tot fără a-l deschide, pe adresa de acasă a Dr. Ioan Rațiu, președintele PNR. În aceste condiții, Memorandum-ul este tipărit în 11000 de exemplare în limba română și 2000 de exemplare în limbi străine și este difuzat peste tot, în țară și în străinătate. Tribunalul din Cluj condamnă 14 „memorandiști” pentru provocare în presă la pedepse cu închisoarea între două luni și cinci ani și la o amendă colectivă de 7000 de florini. Dar publicațiile și procesul au un enorm ecou internațional. Georges Clemenceau scrie în *La Justice* din 12 mai 1894: „În interesul propriu al Ungariei trebuie să dorim libertate pentru românii din Transilvania” (*Dans l'intérêt même de la Hongrie, il faut souhaiter la liberté pour les Roumains de Transylvanie*). Dramaturgul norvegian Björnsterne Björnson, laureat al premiului Nobel în 1903, declară, cu privire la politica naționalităților, într-un interviu dat la Budapesta: „Credeți-mă, mai curând sau mai târziu, aceste nedreptăți vor conduce Ungaria la dezastru”⁵. Situația românilor și a celorlalte naționalități din Ungaria devenise o problemă de politică europeană.

⁵ René Bustan, *Les relations roumano-hongroises dans la perspective de la construction européenne*, Éditions Publibook université, 2007, ISBN 2748335708, 978-2-7483-3570-5

2.5 Frații Lapedatu

Gemenii Lapedatu, români ortodocși născuți în Transilvania în 1876, își petrec copilăria, adolescența și anii de școală în timpul dualismului austro-ungar.

Ei sunt fizic identici, practic imposibil de deosebit unul de altul, fiind adeseori confunzați. Se îmbracă la fel, își lasă mustăți de aceeași formă la aceeași vârstă, poartă ochelari identici. Ca student, Alexandru este oprit pe stradă la București de Constantin Sporea, fost coleg de liceu al fratelui său, care nu poate crede că nu este Ion; Sporea îl supune unui examen sever de limba latină pe care Ion nu l-ar fi putut trece deoarece în școala lui de la Brașov latina nu era în programă. La serbarea ASTRA, un coleg și amic al lui Ion crede că îl vede la masă cu Iorga, se miră cât de rece și distant i se adresează și conchide că este din cauza proximității unei celebrități; dar ieșind din cameră are surpriza să-l întâlnească pe Ion pe culoar, care clarifică situația, explicându-i că Iorga este acompaniat de Alexandru. Chiar și serviciile secrete îi confundă. Ion este convocat la Budapesta pe 1 mai 1918 de către ministrul de interne Sandor Janos și este întrebat de opinia lui despre jurnalul iredentist român „Ardealul”; Ion nu cunoaște jurnalul și nu înțelege sensul interogatoriului. Mai târziu află că ministrul îl protejase în fața cererii serviciilor secrete maghiare de a-l aresta și inculpa pentru o contribuție de 500 de coroane făcută acestui jurnal; evident, donația fusese făcută de Alexandru care trăia pe atunci la București. Agenții Ministerului Securității Statului al regimului comunist raportează în scris pe 30 mai 1953: „Lapedatu Ion a fost profesor universitar până în 1938, când a fost numit Ministrul Cultelor, apoi a fost administrator al Băncii Naționale...” – un remarcabil amestec al datelor biografice ale celor doi frați.

Frații Lapedatu își petrec tinerețea în două țări diferite: Alexandru în Regatul României, Ion în Austro-Ungaria. Dar evoluțiile lor sunt convergente: amândoi sunt militanți activi pentru realizarea aspirațiilor naționale ale românilor din Transilvania în condițiile istorice create de primul război mondial. Ei înțeleg în profunzime complexitatea problemei puse de coexistența mai multor culturi în același spațiu și recunosc evidența faptului că nici o structură bazată pe dominanța unui grup asupra altuia nu poate fi durabilă. Ei și colegii lor de generație vor trebui să găsească un răspuns pentru această provocare.

3. Originile, evoluția

3.1 Tatăl: Ioan Al. Lapedatu

Familia Lapedatu este originară din sudul Transilvaniei, din satul Glâmboaca de lângă Sibiu. Fotografii de epocă îi arată pe membrii familiei în costume tradiționale, complet integrați în mediul rural (Figura 1). Alexa, bunicul celor doi frați, știa citi atât caracterele cirilice cât și cele latine și devenise „jude” în sat. Tatăl lor, Ioan Al. Lapedatu, urmează gimnaziul catolic din Sibiu în condiții foarte modeste, primind o dată pe săptămână mâncare trimisă de acasă. Elev eminent, este unul dintre primii tineri români care după bacalaureat primesc o bursă de studii la Paris acordată de societatea „Transilvania”.

Înființată în 1867, anul compromisului austro-ungar, de studenții ardeleni de la Universitatea din București, această societate este o reacție la șocul provocat de pierderea autonomiei Transilvaniei la instaurarea regimului dualist. Ea este și o expresie a elanului național declanșat de promulgarea Constituției din 1 iulie 1866 de noul monarh al Principatelor Unite, Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen: este un act suveran care ignoră atât suzeranitatea otomană cât și existența celor șapte puteri garante, prefigurând astfel

independența României care se va realiza pe deplin unsprezece ani mai târziu. „Transilvania” primește donații din partea consiliilor municipale și județene din Regatul României și donații particulare pentru a sprijini formarea unei intelectualități românești în Ardeal, afirmând astfel idealul unității naționale⁶.

La Paris, Ioan Al. Lapedatu se înscrie la Collège Sainte-Barbe, apoi la Collège de France și în final își începe studiile la Sorbona, pe care însă nu le poate termina din cauza sosirii armatei prusace care provoacă suspendarea cursurilor. În aceste condiții pleacă la Bruxelles, unde obține titlul de doctor în filosofie și litere cu mare distincție (*avec grande distinction*) în iunie 1871, apoi revine în Ardeal, devenind profesor la Colegiul Mare Ortodox Român din Brașov (astăzi, Colegiul Național „Andrei Șaguna”). În același timp se afirmă ca jurnalist și publică opere literare în limba română. Prima sa soție suferă de tuberculoză și se stinge scurt timp după căsătorie. A doua soție este o tânără fată din familia Țârca (sau Circa, în ortografia austriacă), o familie numeroasă, cu câțiva membri avuți și cunoscuți, din Cernatul Săcelelor de lângă Brașov. Aici se nasc, pe 14 septembrie 1876, gemenii Ion și Alexandru, într-o casă țărăneasă tipică, în care astăzi funcționează o grădiniță (Figura 2).

3.2 Copilăria și adolescența

Din nefericire, tatăl lor a contractat tuberculoza și moare în 1878 lăsând o văduvă de 18 ani cu doi fii gemeni de un an și jumătate și fără nici o resursă materială. Municipality Brașov îi acordă văduvei un mic ajutor social, pentru că soțul nu atinsese zece ani de profesorat necesari pentru o pensie. Membri ai familiei din Glâmboc și Săcele îi ajută cu m pot. Ca elevi, ei vor avea o existență la fel de dificilă ca și a tatălui lor la aceeași vârstă.

Cei doi frați încep colegiul la Iași, unde mama lor se recăsătorise, dar a doua ei căsătorie este nefericită și se termină cu un divorț. Mama nu are mijloacele materiale necesare pentru a-i ține la Iași: copiii traversează aventuros frontiera și se întorc la Săcele, la bunica lor din partea mamei. Se înscriu amândoi la liceul din Brașov, la care tatăl lor fusese profesor, dar Alexandru nu suportă despărțirea și revine la Iași. Ion face o criză, se duce și el la Iași, se convinge că într-adevăr mama nu are din ce să-i întrețină pe amândoi și se reîntoarce la Săcele. Sunt timpuri dificile: amândoi repetă clase din cauza crizei familiale. Din fericire, școala este gratuită, dar amândoi trebuie să dea meditații sau să lucreze ca pedagog pentru a avea din ce trăi. Amândoi sunt liceeni în timpul procesului memorandiștilor și participă la mișcările de solidaritate cu condamnații și la protestele contra opresiunii. În ciuda dificultăților materiale, amândoi reușesc să-și ia bacalaureatul.

Alexandru trece bacalaureatul la Iași cu note mediocre, încearcă doi ani să studieze medicina la București, dar trebuie să renunțe pentru că studiul nu îi lasă timp să-și câștige pâinea. El intră însă în contact cu Comitetul Național al Studenților, cu societatea „Transilvania” și mai ales cu „Liga pentru unitatea culturală a românilor” (pe scurt, „Liga culturală”). În acest context își descoperă vocația pentru istorie și se înscrie la Universitatea din București. În 1903, își termină studiile și este angajat la Secția de manuscrise a Academiei Române, iar în 1904 este numit și la Comisia monumentelor istorice. În plus, are o poziție de profesor suplinitor la Colegiul „Sfântul Sava”. Pentru prima dată în viață, veniturile îi acoperă necesitățile.

Ion, la rândul său, își revine din crizele adolescentine, trece bacalaureatul ca primul din promoție și obține două burse, una de la societatea „Transilvania”, cealaltă de la Fundația

⁶ http://www.dacoromania-alba.ro/nr51/societatea_transilvaniei.htm

Gojdu, ceea ce îi permite să studieze în condiții mai curând confortabile științele economice la Universitatea din Budapesta. Ion este ales președinte al Societății Petru Maior a studenților români din Budapesta și participă direct la înființarea revistei „Luceafărul” a cărei redacție include viitoare personalități importante ale vieții culturale și politice din România; după terminarea studiilor, el va rămâne pentru mulți ani membru al comitetului de redacție. Ion își obține diploma în 1904 și revine la Brașov unde ocupă poziția de al doilea secretar la „ASTRA”. Însă capacitățile sale sunt recunoscute rapid și în 1905 este angajat ca director al Băncii „Ardeleana” din Orăștie.

Amândoi frații ajung practic simultan, unul la București, celălalt în Transilvania, în pozițiile care vor constitui baza activității lor viitoare: istoria, în principal în mediu academic, pentru Alexandru, respectiv finanțele, mai ales în domeniul bancar, pentru Ion.

4. Înainte de Marea Unire

4.1 Alexandru: Comisia și buletinul monumentelor istorice

Ca student, Alexandru își găsește o a doua familie în „Liga culturală”. Este fotografiat cu colegii și prietenii săi: fotografie extraordinară, pentru că toți vor deveni personalități marcante ale vieții culturale a țării (Figura 3). Alexandru are o relație strânsă cu Nicolae Iorga, care, cu cinci ani mai în vârstă, îi este profesor la Universitate și devine mentorul său.

Funcția sa, dar și înclinațiile sale firești îl fac pe Alexandru să se preocupe din ce în ce mai mult de protejarea patrimoniului cultural românesc, devenind un adevărat specialist și un promotor al restaurării monumentelor istorice. El susține metoda riguros științifică în polemica suscitată de reconstrucția „romantică” a mai multor monumente executată sub direcția lui André Lecomte de Nouÿ. Numit secretar al Comisiei monumentelor istorice, Alexandru inițiază în ianuarie 1908 Buletinul trimestrial care va cunoaște 126 numere încetându-și apariția numai în decembrie 1945. Chiar și astăzi, Buletinul comisiei monumentelor istorice este referința cea mai completă a patrimoniului arhitectural al României. Conservarea și punerea în valoare a patrimoniului istoric și cultural român va deveni o piatră unghiulară a acțiunii sale politice, relevându-și profunda semnificație după Marea Unire.

Ocupat de cercetarea manuscriselor vechi și a monumentelor istorice, Alexandru neglijează examenul de licență, dar recuperează în mod strălucit întârzierea în 1910, obținându-și diploma cu calificativul „magna cum laude”.

În această perioadă aproape că este implicat de Iorga într-un duel. Într-o zi, preumblându-se împreună, ajung în fața Universității unde Iorga se scuză pentru câteva minute și urcă în cancelarie. După vreun sfert de oră revine agitat și cu paltonul plin de praf și îi spune lui Alexandru: „Știi că m-am bătut cu Dragomirescu?” „Cum?” „Eram în cancelarie, vorbind cu un grup de profesori. Dragomirescu care era în altă parte și asculta ceea ce spuneam a exclamat deodată la adresa mea: « hodoronc, tronc! ». Furios, m-am repezit la el și l-am lovit cu bastonul în cap. El a ripostat, așa că ne-am încăierat până ce am ajuns să ne tăvălim pe jos. Intervenind cei de față, ne-au despărțit... Ce zici, trebuie să-l provoc?” „Nu știu, Domnule Iorga, nu mă pricep în astfel de chestiuni”, răspunde Alexandru. „Hai la Callimachi⁷,

⁷ Prințul Alex. Callimachi, protector și sprijinitor financiar al lui Iorga, era considerat ca arbitru în chestiuni de onoare.

să-l întrebăm”. Callimachi este la cină, dar Iorga insistă să-l vadă și îi relatează incidentul, întrebându-l dacă e cazul să provoace. Callimachi decide: „Nu, întrucât Dumneata l-ai lovit întâi, el trebuie să te provoace”. „Da, dar l-am lovit cu bastonul nu cu palma”, observă N. Iorga. La aceasta, prințul răspunde: „Era mai cavaleresc, firește, să-l fi palmuit dar dat fiind c-ai avut a face cu un rinocer⁸, ajunge și bastonul”.

În 1910, Alexandru devine membru corespondent al Academiei Române în aceeași ședință în care Nicolae Iorga este ales membru plin. Alexandru va deveni membru plin al Academiei Române în 1919.

4.2 Ion: ASTRA

În această perioadă, Ion are o evoluție remarcabilă. El și-a demonstrat valoarea deja ca secretar secund la ASTRA prin activitatea sa în cadrul Comisiei însărcinate cu organizarea festivităților prilejuite de deschiderea muzeului Asociației la Sibiu în 19-28 august 1905. Participă 1327 expozanți care aduc peste 9000 de obiecte formând baza viitoarelor colecții. Sunt 6500 de vizitatori plătitori, plus elevii cu acces gratuit și invitații de onoare sosind de peste tot, din Bucovina, din Banat dar și din Regat - între aceștia Alexandru Lapedatu și Nicolae Iorga; Ministerul cultelor și al instrucțiunii publice de la Budapesta trimite un reprezentant; vin primarul Sibiului, directorul Muzeului etnografic din Budapesta, membrii ai Asociației etnografice a sașilor din Transilvania etc.

Frații Lapedatu au din nou ocazia să se întâlnească în cadru festiv cu ocazia Adunării dedicate semicentenarului ASTRA din 1911 de la Blaj. Prefectul (*főispán*) participă cu entuziasm ca reprezentant al guvernului: este un ungar simpatizat de toată lumea, care vorbește curent româna populară. Vin la Blaj numeroase personalități culturale de ambele părți ale Carpaților: actorii Aristița Romanescu, Agatha Bârsescu și Petre Liciu de la Teatrul Național din București; dramaturgul Ion Luca Caragiale și poetul George Coșbuc; participă chiar și pionierul aviației Aurel Vlaicu, care face demonstrații de zbor deasupra Câmpiei Libertății. Are loc o defilare etnografică. Se deschide o mare expoziție istorică și culturală cu documente și manuscrise vechi și cu opere de artă populară. Un moment de profundă emoție este apariția arhiepiscopului și mitropolitului Bisericii ortodoxe din Transilvania și Ungaria împreună cu arhiepiscopul și mitropolitul Bisericii greco-catolice însoțit de cei patru episcopi ai săi, demonstrând o unitate dincolo de diferențele religioase cum încă nu se văzuse niciodată în public. Festivitățile atrag peste patruzeci de mii de participanți care ascultă discursuri înflăcărâte și cântă „Deșteaptă-te române”. Alexandru, care devenise secretar al Comisiei monumentelor istorice, participă ca membru al delegației din Regat. Ion notează în memoriile sale că jurnalistul Pasmandry Denés, fost deputat ungar și corespondent al ziarelor din Paris, Londra și Budapesta, îl caută pe Iuliu Maniu la sfârșitul festivităților pentru a-i declara: „Până acum n-am crezut în România mare, dar de acum înainte sunt sigur că se va realiza”.

4.3 Ion: Solidaritatea

Ion este în primul rând un finanțist cunoscut și recunoscut pentru publicațiile sale în domeniul teoriilor economice și practicii bancare. Numit director al băncii „Ardeleana” din Orăștie când era în vârstă de numai treizeci de ani, el se ilustrează prin gestiunea prudentă și efectivă a unui institut de credit care a facilitat progresul economic al satelor românești din

⁸ Acest dialog reprodus de Alexandru în amintirile sale sugerează că bucureștenii epocii numeau „rinocer” o persoană necivilizată; aceasta este o posibilă sursă pentru ideea centrală și titlul piesei „Rinocerii” de Eugène Ionesco.

regiune. Dar el face mult mai mult: se angajează în restructurarea și consolidarea întregului sistem al băncilor române din Transilvania.

O primă etapă esențială a fost instituționalizarea „Delegației” care activa între „Conferințele directorilor băncilor române” lansate în 1898 de Partenie Cosma, directorul băncii „Albina”. Numit secretar al Delegației în 1906, Ion propune transformarea acesteia într-o organizație cu personalitate juridică. El se implică cu toată energia în acest proiect, scrie Statutele și obține sprijinul bancherilor români și al factorilor de decizie din administrația maghiară. În primele decenii ale secolului al XX-lea, administrația maghiară nu a aprobat decât o singură asociație fondată de români⁹, dar Ion găsește soluția, înregistrând în 1907 asociația „Solidaritatea” ca instituție financiară în accepțiunea unei vechi legi încă în vigoare¹⁰. Cu Ion ca secretar, Solidaritatea ajunge să se bucure în scurt timp de un prestigiu remarcabil: adunările sale depășesc cu mult cadrul strict național atrăgând o largă participare care include cea a Băncii Austro-Ungare, instituția bancară centrală a regimului dualist. Reputația Solidarității se bazează pe rolul normativ pe care reușește să-l asume în ciuda faptului că singurul mijloc coercitiv de care dispune este refuzarea calității de membru celor care nu acceptă controlul extern obligatoriu efectuat de experți numiți de Solidaritatea. Primii zece experți au fost numiți încă în 1907, pentru a garanta soliditatea băncilor auditate, a asigura coerența regulilor contabile aplicate și a difuza practicile cele mai eficiente.

În iunie 1908, Ion își acompaniază soția la sanatoriul Dr. Marius Sturza din Wällischhof, lângă Viena, unde ea face o cură după nașterea fiului lor. Doctorul îl supune și pe Ion la un control, constată ca este supraponderal (are 94 de kilograme) și prezintă un risc cardiac: îi prescrie băi, un regim alimentar sever și îi recomandă să evite viața sedentară. Ion urmează cu fidelitate regimul prescris, aleargă pe dealuri în fiecare zi, pierde 7 kilograme în 7 zile iar la sfârșitul sejurului, după patru săptămâni, a scăzut în greutate cu 10-12 kilograme. Ion va rămâne toată viața un turist pasionat. Va fi membru activ în Touring Club-ului român dar și în „Karpatenverein”, asociația sașilor, și în „Enczian”, asociația ungarilor din Brașov.

La 1 noiembrie 1911, ancheta dirijată de Josif Szeterényi, ministru de finanțe în guvernul Ungariei, îl convoacă pe secretarul Solidarității pentru a da informații asupra controlului extern; Ion ține o cuvântare explicând mecanismele și răspunde la întrebări. Ancheta trage concluzia că inițiativa privată a băncilor române este o soluție întru totul satisfăcătoare și că nu este necesar ca Statul să intervină. Dar are loc o schimbare de ministru; sub noua conducere, ministerul pregătește un proiect de lege pentru a impune controlul extern obligatoriu efectuat de o comisie centrală care urma să fie înființată. Parlamentul amendează proiectul, autorizând comisia centrală să-și exercite controlul numai asupra băncilor care au luat credite direct de la instituția centrală. În 1914, când se înființează „Centrala instituțiilor financiare din Ungaria”, Partenie Cosma, președintele Solidarității, este numit în Directorat iar Ion este numit în Consiliu. Supravegherea strictă de la Budapesta, care neliniștea în cea mai mare măsură băncile românești, a putut fi evitată grație existenței unei structuri locale cu funcționare ireproșabilă.

⁹ Este vorba de asociația caritativă „Fundația Ziariștilor Români din Ungaria” fondată de Dr. Ioan Miha în vremea când conducea tratativele cu guvernul Ungariei reprezentat de Héderváry și Tisza pentru normalizarea relațiilor românilor cu Statul maghiar. Tratativele s-au încheiat fără rezultat.

¹⁰ Legea Apáthy din 1878.

4.4 Ion: Banca Generală de Asigurări

Ion utilizează Solidaritatea ca pârghie pentru a elimina o altă lipsă a sistemului financiar al românilor, în speță asigurările. În Transilvania în general, și în particular la Sibiu, exista un număr considerabil de organizații de asigurări: filiale ale firmelor din Ungaria, Austria, Germania sau Italia, alături de asigurări reciproce locale ca cea a sașilor. Din nefericire, condițiile de viață ale românilor nu le permiteau să satisfacă criteriile de solvabilitate standard impuse de aceste instituții. Ion, care publicase deja în 1900 tratatul „Teoria asigurărilor asupra vieții”, propune la Conferința directorilor băncilor române înființarea unei bănci naționale de asigurări. Studiul său detaliat demonstrează viabilitatea economică a unei instituții cerând prime și garanții adecvate resurselor populației românești. El publică în Revista economică „Lămuriri”, explicând motivele inițiativei și rezultatele așteptate. Ion scrie el însuși proiectul de Statut, contactează investitori și câștigă subscripții, găsește soluții pentru numeroasele problemele administrative și reușește să obțină toate aprobările necesare din partea administrației ungare. Banca Generală de Asigurări este înființată pe 14 august 1911. Ion este numit director general, mai târziu devenind președintele consiliului de administrație (Figura 4). Banca va deveni una din principalele instituții de asigurări din România Mare sub numele de „Prima Ardeleană”. Ion rămâne legat de această instituție peste patruzeci de ani, până la naționalizarea ei de către regimul comunist.

4.5 Începutul primului război mondial

Alexandru obține cetățenia română în 1913, printr-o lege specială votată în cele două camere ale Parlamentului¹¹ și continuă să se afirme în lumea academică (Figura 5). Ion este cooptat în Consiliul de administrație al Băncii Albina și este ales în sinodul diocezan al Bisericii ortodoxe din Transilvania.

Pe 3 septembrie 1914, puțin după declanșarea primului război mondial, cei doi frați și soțiile lor se întâlnesc la Predeal, pe frontieră. Ion vine de la Săcele, din Austro-Ungaria, țară care se află deja în război; Alexandru vine de la Brăila, din Regatul României, țară care rămâne neutră ca urmare a deciziei Consiliului de Coroană reunit exact în acea zi la Sinaia, în ciuda înclinației Tronului de a se alătura Triplei Alianțe. Nici unul nu istorisește în memoriile sale conținutul acestui consiliu de familie, deși el se poate bănui observând evoluțiile lor ulterioare. Ion se întoarce la Sibiu, unde continuă să-și exercite funcțiile în consiliile de administrație ale băncilor române. Alexandru, care este convins că intrarea României în război va fi, mai curând sau mai târziu, inevitabilă, se ține la distanță de manifestațiile și de asociațiile belicoase și devine secretar al Comitetului de ajutorare înființat la București pentru numeroșii refugiați din Transilvania, Banat și Bucovina, oferindu-le ajutoare materiale și ajutându-i să găsească de lucru.

Într-adevăr, România declară război Germaniei în August 1916. Trupele române intră în Transilvania și ocupă Brașovul și împrejurimile, ajungând pînă în fața Sibiului. Ion trăiește zile dramatice, descrise într-un „jurnal de război”. Membrii consiliului de administrație al Băncii „Albina” părăsiseră unul câte unul orașul, dar nu și Ion: el și directorul general rămân la Sibiu și luptă pentru salvagardarea activelor Băncii.

Însă trupele române sunt reorientate spre o ofensivă în Bulgaria care eșuează. Forțele germane se regrupează și resping armata română: generalul Eric von Falkenhayn forțează trecătoarea Carpaților iar generalul August von Mackensen traversează Dunărea. Guvernul

¹¹ Aceasta era procedura normală.

român părăsește Bucureștiul care nu mai poate fi apărat și se refugiază la Iași. Alexandru se mută cu guvernul.

Ion este convocat la Budapesta pentru a fi investigat judiciar sub suspiciune de trădare pentru că nu organizase refugiarea Băncii Albina către Budapesta la apropierea trupelor române, dar ancheta nu găsește motive de inculpare. Dimpotrivă, mama sa arborase în Săcele tricolorul românesc și oferise ospitalitate soldaților români: ea este acuzată de trădare și este încarcerată la Cluj.

4.6 Alexandru: Tezaurul României la Moscova

Armatele germane ocupă Bucureștiul și avansează spre Iași. Guvernul refugiat decide să pună la adăpost tezaurul țării la Moscova, contând pe relațiile de rudenie dintre casa de Hohenzollern și familia Țarului. Un prim transport este trimis la Moscova în decembrie 1916. Alexandru este delegat să însoțească un al doilea transport care include și bunuri culturale (manuscrise, obiecte arheologice etc.). El pleacă la Moscova la sfârșitul lui iulie 1917, află că ofensiva germană a fost oprită și se bucură de excelentul ecou internațional al eroismului soldaților români în bătăliile de la Mărășești și Oituz. Membrii delegației care însoțea tezaurul se întorc unul câte unul în România; Alexandru rămâne ultimul pe poziție. Scrie un jurnal captivant, pentru că este încă la Moscova în timpul revoluției bolșevice și asistă la sosirea acesteia și la luarea în stăpânire a orașului.

Alexandru părăsește Moscova pentru a sărbători Crăciunul la Kiev și a face revelionul la Odesa.

4.7 Alexandru: Comitetul național al refugiaților români și pregătirea păcii

La Odesa se înființează în ianuarie 1918 Comitetul național al refugiaților români din Austro-Ungaria care îl alege pe Alexandru inițial ca vicepreședinte și după puțină vreme ca președinte.

De fapt, în acest moment se înființează comitete care militează pentru unirea diferitelor regiuni cu România la Washington; la Paris; în Italia la Cittaducale; la Timișoara; la Cluj; la Cernăuți; și chiar la Budapesta pe 17/30 octombrie - acesta din urmă este Comitetul Național Român Central (CNRC) care își mută sediul la Arad patru zile după înființare.

Pe 6 februarie 1918 Alexandru revine la Iași și asistă la instalarea Misiunii militare germane. Este consecința prăbușirii frontului de est după dezangajarea armatei ruse în urma „Decretului asupra păcii” emis de Lenin. România nu are de ales și acceptă un armistițiu pe 9 decembrie 1917. Rusia semnează Tratatul de la Brest-Litovsk din 3 martie 1918 care are ca rezultat încetarea ostilităților pe frontul de est. Puterile Centrale sunt în poziție de forță și impun României imediat și cu toată energia condițiile armistițiului, fără să mai aștepte semnarea Tratatului de pace de la Buftea-București din 7 mai 1918 (Regele va refuza să-l promulgeze). În disperarea generală, Alexandru publică în ziarul lui Iorga „Neamul Românesc” articolul „Chestiunea Transilvană”, susținând că acesta este doar un episod trecător în lupta pentru emanciparea națională: chestiunea naționalităților din Austro-Ungaria se va pune în mod inevitabil la sfârșitul războiului când se va găsi soluție și pentru români. Din acest moment, Alexandru se concentrează în exclusivitate asupra contribuției pe care el o va putea aduce pentru pregătirea poziției României într-o viitoare Conferință de pace. Ca președinte al Comitetul înființat la Odesa, reactivat sub numele de Comitetul Național al

Românilor din Austro-Ungaria, el se adresează lui Ion I.C. Brătianu, președintele Partidului Liberal, propunând o documentare care să adreseze situația geografică, etnică, socială, culturală și politică a românilor din Austro-Ungaria; evoluția relațiilor între români și unguri; de-naționalizarea practică în Transilvania și Bucovina; ca și necesitatea dezmembrării monarhiei austro-ungare ca premiză necesară pentru reconstrucția postbelică. Brătianu îl însărcinează să elaboreze un memoriu cu aceste subiecte care va deveni o referință esențială pentru delegația română la tratativele de pace.

Dar Alexandru nu este, evident, singurul care anticipează sfârșitul apropiat al războiului și necesitatea de a se poziționa pentru încheierea păcii. Proiectele diferitelor părți interesate nu sunt întotdeauna convergente. În Basarabia, Sfatul Țării proclamă independența de Rusia în ianuarie 1918 și votează pe 27 martie / 9 aprilie unirea cu România. Congresul General al Bucovinei înființat de români cu sprijinul germanilor și polonezilor adoptă pe 15/28 noiembrie o moțiune declarând unirea necondiționată cu România, dar ucrainenii împreună cu minoritatea evreiască formează un Comitet propriu care votează unirea cu Ucraina. Germanii din Banat (șvabii) înființează un comitet la Timișoara care propune transformarea regiunii într-un Stat independent de tip elvețian compus din cantoane în care diferitele naționalități stabilesc o administrație proprie autonomă. La Cluj, Comitetul Național din Transilvania înființat de unguri încearcă să câștige sprijinul românilor și al sașilor propunând toleranța față de naționalități, dar nu reușește să depășească neîncrederea românilor care înființează un Senat propriu – cele două organizații vor reuși deseori să colaboreze constructiv pentru a asigura pacea publică, în ciuda inevitabilelor suspiciuni reciproce și a faptului că urmăresc, evident, țeluri diferite.

România reintră în război pe 10 noiembrie 1918 la cererea lui Clemenceau. Este ultima zi oficială de război, chiar dacă ostilitățile nu încetează imediat și peste tot.

4.8 Sfârșitul primului război mondial și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

În toamna anului 1918, primul război mondial ia sfârșit. Primul armistițiu este semnat pe 28 septembrie de către Bulgaria cu forțele sub comandă franceză. Imperiul otoman semnează armistițiul cu forțele britanice pe 30 octombrie. Austro-Ungaria se dezmembrează: cehii își proclamă independența pe 28 octombrie la Praga; croații, slovenii, sârbii din Austro-Ungaria își proclamă independența pe 29 octombrie și anunță pe 1 noiembrie unirea cu Serbia; slovacii se separă de Ungaria pe 30 octombrie și cer unirea cu cehii; pe 31 octombrie, ucrainenii din Galiția își proclamă la rândul lor independența; însăși Ungaria anulează sistemul dualist și se declară Stat independent. Austria semnează pe 3 noiembrie armistițiul cu forțele italiene. Germania semnează armistițiul cu forțele franceze pe 11 noiembrie; această dată este considerată de regulă ca marcând sfârșitul războiului.

Ungaria nu semnează armistițiul decât pe 13 noiembrie în fața generalului francez Franchet d'Espèrey, reprezentant al Antantei pe frontul de est, care sprijinea sârbii din Banat. După cum se va vedea mai târziu, armistițiul este semnat dar ostilitățile vor reîncepe.

În acest context efervescent, CNRC cheamă românii la o Mare Adunare Națională la Alba Iulia pe 1 decembrie 1918 (stil nou), unde se decide unirea cu România și se înființează un Mare Sfat Național ca organ legislativ și un Consiliu Dirigent ca organ executiv pentru regiunile care s-au exprimat în favoarea unirii cu România. Ion este delegat la Marea Adunare Națională; el este ales în Marele Sfat Național și este numit Secretar General al Resortului finanțelor din Consiliul Dirigent (Figura 6).

Pe 8 ianuarie 1919 Consiliul Central al sașilor din Transilvania și Consiliul Național al șvabilor din Banat se reunesc la Mediaș și aprobă deciziile luate la Alba Iulia; Comunitatea Evanghelică din București își exprimă solidaritatea cu deciziile de la Mediaș printr-o Declarație redactată în consultație cu Alexandru. Ungurii afirmă în Adunarea Generală de la Cluj loialitatea lor față de Ungaria, dar fără rezultat: majoritatea se impune.

4.9 Tratatul de pace și ultimele ostilități

Sfârșitul abrupt al primului război mondial precipită evenimentele. La propunerea lui Ion I.C. Brătianu, Regele îl numește pe Alexandru ca membru al delegației române la tratativele de pace. Alexandru trebuie să plece la Paris în cel mai scurt timp. Înainte de a pleca urmează sfaturile primite și cere o audiență regală care îi este acordată imediat. La audiență se scuză că a venit în sacou, neavând jachetă, dar Regele exclamă: „Acum nu ne mai uităm la protocol!”

Alexandru pleacă la Paris cu delegația română în decembrie 1918. Tratatul de pace are loc între cele patru mari puteri victorioase, celelalte țări beligerante mai mici fiind invitate din când în când pentru a-și argumenta poziția. Alexandru contribuie cu inestimabilele cunoștințe în profunzime a datelor statistice, a faptelor istorice și a situației pe teren.

Fratele său Ion primește și el misiuni internaționale: prima este la Budapesta în 1920 ca președinte al delegației române care propune demararea discuțiilor pentru lichidarea problemelor publice și private cu Ungaria. În același timp el începe să participe la conferințele Statelor succesorale ale monarhiei Austro-Ungare care vor dura mai mulți ani. Ion apără interesele României și contribuie la adoptarea unor soluții judicioase pentru numeroasele probleme contencioase de rezolvat.

Deși tratativele de pace sunt avansate, Ungaria consideră că frontierele stabilite de Antanta sunt inacceptabile. Guvernul liberal demisionează. Comuniștii sub Bela Kun iau puterea, instaurează o Republică sovietică și nu ezită să declanșeze un conflict armat cu vecinii. După câteva operațiuni încununate de succes în Serbia, reușesc să instaureze o Republică sovietică în Slovacia, dar în Transilvania întâlnesc o armată română care, susținută de misiunea Berthelot trimisă de Franța, își dovedește superioritatea pe câmpul de luptă, străpunge pozițiile armatei ungare, ocupă Budapesta pe 4 august și alungă guvernul comunist. Antanta este de fapt mulțumită de înfrângerea revoluției, dar îi cere României să respecte frontierele stabilite la tratativele de pace. Armata română părăsește Budapesta în septembrie 1919 și își încheie retragerea de pe întregul teritoriu atribuit Ungariei în februarie 1920: ordinea este restabilită.

4.10 „România Mare”

Tratatul de pace consfințește pentru România o importantă creștere teritorială: tratatul de la Saint Germain en Laye din 10 septembrie 1919 îi acordă Bucovina în detrimentul Austriei cisleithane; tratatul de la Neuilly sur Seine din 27 noiembrie 1919 îi lasă Dobrogea în întregime, inclusiv partea sa meridională (Cadrilaterul), în defavoarea Bulgariei; tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920 îi concede în detrimentul Ungariei transleithane Transilvania, Banatul și ținuturile la vest de Carpații occidentali numite *Partium* (după Tratatul de la Speyer) până la frontiera stabilită de Comisia Lang; și, în final, tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 confirmă uniunea cu Basarabia care se separase de Imperiul rus. În raport cu vechiul Regat, suprafața României crește de la 137.000 km² la 295.000 km² și populația sa de la 7.2 milioane la 18 milioane de locuitori: se creează „România Mare”.

Românii nu sunt singurii care și-au împlinit aspirațiile naționale: este cazul croaților, slovacilor, slovenilor, sârbilor... Ungaria, ca Stat succesoral al Austro-Ungariei, trăiește o tragedie. La numai cincizeci de ani de la reconstituirea mîticej coroane a Sfântului Ștefan, Ungaria pierde 71% din teritoriu și 63% din populație.

În 1921, frații Lapedatu au 45 de ani; visurile lor s-au realizat mai presus de așteptări, dar munca lor – ca și a congenerilor lor – abia începe.

5. Construcția unui Stat

România Mare, așa cum a rezultat ea din tratatele de pace, este un mozaic de teritorii, naționalități, obiceiuri, credințe și structuri legislative și financiare – inclusiv monetare. Unificarea țării într-un Stat cu instituții durabile, conforme principiilor modernității, este o enormă provocare. Generația Marii Uniri a făcut vastul efort de a-i găsi un răspuns.

Frații Lapedatu participă direct la exercitarea atribuțiilor regaliene ale instituțiilor de Stat din România Mare; ei participă în procesul legislativ, în administrarea resurselor publice și în execuția misiunilor internaționale - ca membri ai Camerei deputaților, ai Senatului sau ai guvernului. Ei acționează independent unul de altul, în domenii diferite și chiar în formațiuni politice diferite: Alexandru în cadrul Academiei Române al cărei președinte devine și ca ministru al cultelor și artelor în guvernele Partidului Liberal; Ion în cadrul Băncii Naționale a României al cărei guvernator devine și ca ministru de finanțe, fiind membru al Partidului Național din Transilvania și mai târziu fără partid (cum s-ar spune astăzi, ca „tehnocrat”). Dar funcțiile pe care le ocupă sunt în sine de importanță secundară. Ceea ce contează sunt faptele lor și rezultatele obținute.

Amândoi sunt animați de aceleași idealuri și se consultă des. Contemporanii lor le atestă amândurora o personalitate chibzuită și echilibrată, o corectitudine rațională și o autoritate naturală ușor de acceptat prin aceea că urmărește binele public în mod evident și întotdeauna.

5.1 Ion: Banca Agrară

În 1919, ca Secretar General al Resortului finanțelor din Consiliul Dirigent, Ion își concentrează eforturile asupra stabilirii unui sistem bancar capabil să susțină avântul economic după război. Consiliul Dirigent adoptă o lege a reformei agrare promulgată de Regele Ferdinand în septembrie 1919. Însă împrumutarea în sine este insuficientă dacă țărani nu au și posibilitatea să investească. Pe 11 august 1919, Ion prezintă deja un raport în adunarea Marelui Sfat Național, propunând proiectul unei bănci agrare care să atribuie credite cu dobândă scăzută (4%) pentru a însoți reforma agrară. Banca Agrară este într-adevăr înființată prin Decretul lege nr. 4167 din 12 septembrie 1919 al Consiliului Dirigent și începe să funcționeze pe 10 ianuarie 1920, când are loc la Cluj prima adunare a Consiliului de administrație. Banca Agrară este foarte activă și operează profitabil până în 1932, când guvernul liberal îi anulează dreptul de a acompania reforma agrară; dar Banca Agrară traduce Statul în justiție, ajunge la o înțelegere, primește despăgubiri, se consolidează și rămâne una dintre cele mai importante bănci în Transilvania între cele două războaie. Banca Agrară a fost un factor esențial al succesului reformei agrare în Transilvania și a dat un exemplu de urmat pentru toată țara.

5.2 Alexandru și Ion: Universitatea Daciei Superioare

Consiliul Dirigent s-a ocupat fără întârziere de învățământul în limba română, în particular prin înființarea unei prime Universități române la Cluj, numită și „Universitatea Daciei Superioare”. Alexandru este numit aici în 1919 profesor de istoria veche a românilor. Se poate observa că subiectul are o conotație politică, date fiind teoriile care negau perenitatea românilor (respectiv, a strămoșilor lor) în Transilvania după retragerea legiunilor romane. Alexandru înființează în 1920, cu colegul și prietenul său Ioan Lupaș, Institutul de istorie națională și devine co-directorul său. El ocupă și funcția de decan al facultății de istorie și donează Universității biblioteca sa cu 10.000 de volume.

Ion este invitat în 1919 să devină profesor la Înalta Academie Comercială de la Cluj (astăzi inclusă în Universitate ca Facultatea de științe economice și administrarea afacerilor) dar refuză, considerând că între timp devenise un practician mai curînd decât un teoretician. Dar în 1922 el primește o a doua invitație pe care o acceptă, devenind la rîndul său profesor universitar, titular al Catedrei de finanțe publice și legislație financiară.

Amândoi vor părăsi profesoratul în 1938, când o reformă legislativă impune profesorilor să fie domiciliați în localitatea în care se află sediul Universității. Din nefericire, sarcinile de Stat și funcțiile lor în instituții ca Academia Română sau Banca Națională a României reclamă prezența lor în altă parte decât la Cluj.

5.3 Alexandru: Ministru al cultelor și artelor, legiferarea regimului general al cultelor

În 1923, Alexandru este chemat pentru prima dată de Partidul Național Liberal să preia portofoliul cultelor și artelor, o funcție ministerială pe care o va ocupa, cu o scurtă întrerupere, în următorii circa patru ani, confruntându-se cu una dintre cele mai redutabile provocări și punându-și amprenta pe soluționarea uneia dintre cele mai spinoase probleme în procesul de unificare a țării.

Statul și chiar și societatea în general nu poate funcționa bine în absența unei relații armonioase cu cultele și între culte. În istorie, această problemă a găsit rareori o soluție stabilă și aproape niciodată durabilă; ea continuă să genereze perturbații grave în lumea contemporană. Religia este un element definitoriu al identității persoanelor, grupurilor și națiunilor și prin aceasta este ancorată profund în psihicul individual și colectiv. Mai mult, în epoca aceasta, cultele, înțelese ca fiind credințele care au primit o formă de organizare, au multiple funcții economice, administrative și sociale, incluzând controlul stării civile (naștere, căsătorie, deces, drepturi de moștenire etc.); învățământul prin școlile confesionale; activitățile economice și financiare ca personalități juridice; administrarea proprietăților și a patrimoniului; în fine, exercitarea autorității și chiar a jurisdicției pe un teritoriu care poate fi aliniat sau nu cu cel al Statului în care sunt stabilite.

Or România Mare integrează provincii cu diferențe importante în legislație și obiceiuri. Situația din vechiul Regat este mai mult sau mai puțin omogenă (poate cu excepția Dobrogei, care are o importantă proporție de musulmani). Biserica ortodoxă română s-a declarat autocefală în 1864 și a fost recunoscută ca atare de Patriarhatul ecumenic de la Constantinopole în 1885. Ea este considerată practic peste tot în Regat ca fiind legea indiscutabilă a țării, având atribuții tradiționale care nu fac simțită nevoia unei reglementări formale. Însă acesta nu este de loc cazul în noile regiuni unde funcționează culte cu tradiții foarte diferite supuse până acum unor legislații diferite, rusească, austriacă sau ungurească.

Nu mai puțin de douăsprezece culte (religii și variațiuni ale acestora) sunt identificate oficial ca fiind recunoscute pe întreg teritoriul țării plus un cult care este acceptat într-o singură regiune; nu există nici un mecanism pentru a recunoaște și alte culte. Diferențele teritoriale ridică probleme de suveranitate statală: există comunități religioase ale căror autorități superioare rezidează în străinătate și există autorități românești cu supuși în străinătate, ceea ce ridică probleme de patrimoniu, de finanțe, de jurisdicție etc. la traversarea granițelor dintre State. Aceste conflicte de autoritate nu puteau dăinui fără a periclita pacea publică.

O primă luare de poziție cu privire la raporturile dintre Stat și cultele din Transilvania a fost exprimată imediat după adunarea de la Alba Iulia, în 1919, prin memoriul adresat Consiliului Dirigent de episcopii greco-catolici. După centralizarea guvernului la București, ministrul Constantin Banu demarează consultații. El participă la Conferința de la Blaj din 19 iunie 1922 care listează doleanțele bisericii greco-catolice în 11 puncte între care cel mai important este asigurarea unui tratament egal pentru toate cultele. Desigur, biserica ortodoxă urmărește un obiectiv diferit, considerându-se de facto ca biserică de Stat. Celelalte culte au și ele așteptările lor, cum ar prezervarea „drepturilor istorice câștigate” cerută de reprezentanții cultelor „acceptate” din Transilvania.

Un pre-proiect de lege este trimis în consultare pe 4 ianuarie 1923; el încorporează deja spiritul noii Constituții care la acea dată era în pregătire, urmând a fi promulgată pe 28 martie 1923. Constituția stabilește în articolul 22 principiul potrivit căruia libertatea de conștiință este absolută; Statul garantează tuturor cultelor egală libertate și protecție atâta timp cât ele nu contravin ordinii publice, bunelor moravuri sau legilor de organizare a Statului. Regimul cultelor trebuie să fie precizat într-o lege specială. Dar iată dificultatea: cum să se formuleze o lege care să garanteze egalitatea când Constituția afirmă în același articol că, între religii, două sunt „românești”: cea ortodoxă care este „dominantă” pentru că este majoritară și cea greco-catolică care este „prioritară”.

Comentariile primite asupra pre-proiectului sunt încorporate într-un proiect trimis în consultație pe 11 octombrie 1923. Textul este departe de a fi pe placul tuturor; de pildă, biserica greco-catolică îl declară inacceptabil după numai cinci zile, pe 16 octombrie. Aceasta este situația în momentul în care Alexandru este numit pe 30 octombrie 1923 ministru al cultelor și artelor. El se angajează cu toată energia în găsirea unei soluții echitabile, și, în consecință, durabile.

Alexandru își ia timpul să își facă o imagine clară asupra situației; se întâlnește cu numeroase personalități eclesiastice din toate cultele și toate credințele și de la toate nivelele ierarhice, de la preot până la arhiepiscop. În acest fel determină că există două probleme fundamentale care trebuie soluționate: va trebui să i se dea satisfacție bisericii ortodoxe fără a compromite egalitatea cultelor, și va trebui să se reconcilieze suveranitatea Statului cu autoritatea papală asupra bisericilor catolice de diverse rituri.

Alexandru își începe acțiunile legislative prin două inițiative care să întărească biserica ortodoxă, care are indubitabile merite istorice pentru prezervarea culturii și progresul ideii naționale. Biserica ortodoxă română autocefală era condusă de un mitropolit primat în timp ce țările ortodoxe vecine aveau patriarhi. Alexandru colaborează cu Sfântul Sinod pentru a ridica scaunul Arhiepiscopatului și Mitropoliei Ungro-Vlahiei, care juca rolul de primat al României, la rangul de Patriarhat. Alexandru însuși prezintă proiectul respectiv de lege care este adoptat de Parlament și promulgat de Rege pe 23 februarie 1925. Imediat după aceea el prezintă proiectul de lege pentru aprobarea Statutului de organizare a Bisericii ortodoxe

române elaborat și adoptat de Sfântul Sinod, care unifică funcționarea bisericii în toate provinciile; legea este adoptată de Parlament și este promulgată de Rege pe 4 mai 1925 (Figura 7).

Aceste două legi care poartă semnătura lui Alexandru deschid posibilitatea elaborării unei legi care să stabilească regimul general al cultelor. Pe 26 mai 1925 el publică în presă un nou pre-proiect. El este dezbătut parțial în Parlament și republicat în presă în decembrie. Dar obiecții care i se aduc în ianuarie arată că nu se va putea avansa înainte de a soluționa problema pusă de autoritatea Papei.

În acest scop, Alexandru colaborează cu Ministerul afacerilor externe. Primele contacte cu Vaticanul în vederea stabilirii unui Concordat fuseseră inițiate în 1920 de Octavian Goga ca ministru al cultelor și artelor. Două proiecte propuse de fiecare parte nu obțin acordul celeilalte. Dar în 1924 negocierile sunt reluate cu energie și pe 15 ianuarie 1926 Sfântul Scaun confirmă acceptarea ultimelor modificări propuse de guvernul român, ceea ce încheie negocierile. Procesul legislativ poate fi demarat.

Bazându-se pe acest rezultat, Alexandru reia proiectul legii asupra regimului cultelor. O nouă versiune este trimisă senatului și este discutată în februarie și martie 1926 în comisia specială pentru culte și în secțiuni. Dezbaterile sunt lungi și serioase, numeroase amendamente și îmbunătățiri sunt incluse în proiect care este pregătit pentru dezbaterile generale în plen. Din nefericire, la sfârșitul lui martie are loc o schimbare de guvern și proiectul este arhivat în așteptarea programării dezbaterilor.

Vasile Goldiș, succesorul lui Alexandru, nu se ocupă de progresul proiectului de lege a cultelor dar semnează Concordatul cu Vaticanul pe 10 mai 1927 care va fi promulgat de Rege pe 12 iunie 1929. România este primul Stat cu majoritate ne-catolică care găsește o formulă de acceptare pe teritoriul său a unei ierarhii subordonate Vaticanului fără a-și compromite suveranitatea statală.

La începutul lui iunie 1927 are loc o nouă schimbare de guvern și Alexandru este repus în funcție (Figura 8). Proiectul legii cultelor este revizuit, completat și actualizat, după care este reluat de Parlament, de data aceasta în condiții mult mai favorabile: Biserica ortodoxă este organizată conform propriilor dorințe și relațiile Statului cu Vaticanul sunt reglementate. Și totuși urmează trei săptămâni de discuții parlamentare furtunoase (Figura 9). În presa de toate culorile apar articole fulminante, se lansează apeluri la adunări publice, demonstrații sau procesiuni pentru a sprijini punctele de vedere exprimate de oratorii care vorbesc în numele diverselor confesiuni. Alexandru, în funcția sa de ministru responsabil, prezintă expunerea de motive, ține un discurs la mijlocul dezbaterilor pentru a aduce precizări și un alt discurs pentru a trage concluziile. El afirmă cu toată tăria dreptul regal al Statului de a stabili norme precum și vocația laică a puterii de Stat în virtutea căreia toate credințele organizate trebuie puse pe picior de egalitate, plasând caracteristici cum ar fi „dominantă” sau „prioritară” exclusiv în domeniul spiritual. La încheierea dezbaterilor, participanții consideră că nici o altă lege nu fost mai discutată decât aceasta. Alexandru asigură o moderare înțeleaptă și calmă pe toată durata dezbaterilor și își exprimă convingerea fermă că această lege va reprezenta un mare pas înainte în opera de consolidare a unei Români unificate cu prețul atâtor sacrificii.

Legea este votată aproape în unanimitate. Ea este promulgată și publicată în Monitorul Oficial din 20 aprilie 1928. În ciuda unor critici exprimate de cei care nu și-au putut impune integral punctul de vedere, s-a apreciază că această lege a definit un cadru care a făcut posibil pentru următoarele două decenii relații bazate pe o perfectă normalitate între culte ca și între

culțe și Stat. Legea subzistă practic neschimbată până la venirea la putere a comuniștilor care o înlocuiesc în 1948.

5.4 Alexandru: Legea teatrelor naționale și promovarea culturii

Este aproape de necrezut că în același timp Alexandru găsește timpul și energia pentru a elabora, în strânsă colaborare cu dramaturgii și artiștii, o lege pentru organizarea și funcționarea teatrelor naționale. Scopul acesteia este sprijinirea repertoriului original și îmbunătățirea condițiilor de finanțare. Regele o promulgă pe 21 martie 1926.

Ministerul cultelor și artelor contribuie financiar la numeroase proiecte. Alexandru își ia timpul pentru a fi prezent personal - de pildă - la redeschiderea Teatrului național din Timișoara restaurat după un incendiu, la punerea pietrei unghiulare la catedrala ortodoxă din Târgu Mureș, la dezvelirea busturilor personalităților culturale române ca cel al lui Barbu Ștefănescu Delavrancea de la Oradea – tot atâtea jaloane pentru afirmarea culturii române care nu diminuează în nici un fel valorile celorlalte naționalități. Exemplele citate aici sunt din Transilvania, dar activitatea lui Alexandru acoperă toate regiunile țării, desfășurând o politică coerentă de promovare a culturii la scară națională. Aceste eforturi se înscriu în mod firesc în continuarea activităților sale de la Comisia monumentelor istorice, unde va fi numit președinte.

5.5 Ion: Ministru de finanțe, Convenția cu Germania și stabilizarea monetară

În acest timp, Ion se ilustrează în Camera deputaților prin critica sa constructivă a proiectelor de legi financiare propuse de guvernul liberal. În particular, cunoașterea profundă a condițiilor din tratatele de pace și din deciziile conferințelor Statelor succesorale îi permit să recunoască incoerențe și contradicții cu obligațiile internaționale deja asumate de Statul român. În acest context, ca reprezentant al opoziției parlamentare, el ia o poziție critică asupra proiectului de lege propus în 1925 de ministrul de finanțe Vintilă Brătianu și anunță o intervenție detaliată pentru ziua următoare. Dar liberalii îi fac obstrucție și îl împiedică să vorbească; însă ministrul cere echipelor sale să lucreze toată noaptea pentru a amenda textul, recunoscând justetea criticii. Ion este surprins când după puțină vreme ministrul îl roagă să binevoiască să-ți amâne o altă intervenție pentru că dorește să o asculte dar este împiedicat să participe la ședința la care este pe ordinea de zi. Ion răspunde: „Ce onoare, Domnule Ministru!” și își amână discursul. În 1926, Ion este numit ministru de finanțe în guvernul Averescu, succedându-i lui Vintilă Brătianu, care trece în opoziție declarând că cel puțin i s-a găsit un înlocuitor competent!

De fapt, Ion este numit ministru în ultimul minut și nu are timp să-și schimbe ținuta pentru depunerea jurământului. Ca și fratele lui zece ani mai înainte, se prezintă în fața Regelui în haine de stradă. Fotografia noului guvern la ieșirea de la ceremonie pe scara palatului îl arată ascunzându-se în spatele celorlalți, din profil și cu gulerul pardesiului ridicat pentru a nu se vedea că nu este în frac ornat de decorații ca și colegii săi (Figura 10)!

Una din sarcinile cele mai urgente în fața lui Ion în noua sa funcție este stabilizarea monedei române care la începutul mandatului său scăzuse la cel mai jos curs la bursa din Zurich. Aceasta necesita un considerabil împrumut extern pentru garantarea convertibilității. Explorări prudente identificaseră disponibilitatea băncii londoneze Schroeder de a se pune în fruntea unui consorțiu anglo-american pentru a acorda un împrumut, cu condiția ca experții auditori britanici să dea un aviz favorabil asupra situației economice și financiare a țării.

România acceptă condițiile; experții sosesc în secret și sunt cazați la prințul Barbu Știrbey, singurul la curent cu prezența lor în afară de generalul Alexandru Averescu ca prim ministru și Ion ca ministru de finanțe. Experții se adâncesc în analiza bugetului general al Statului român și a celorlalte documente puse la dispoziția lor, au dificultăți să se regăsească în ceea ce li se pare un adevărat „haos” și se simt pierduți într-un „labirint”. Ion decide că trebuie să se implice personal și să le explice situația finanțelor țării utilizând metoda lui proprie. Efortul este încununat de succes: după o săptămână, experții trimit la Londra un prim raport pozitiv. Pentru două luni, Ion îi întâlnește în secret în fiecare zi în cabinetul directorului general al Uzinelor și Domeniilor Reșița. Experții redactează un raport final favorabil. Înainte de a pleca sunt primiți de primul ministru. Ei își exprimă mulțumirile pentru suportul excelent pe care l-au primit pe toată durata sejurului și declară că va fi absolut necesar ca Ion să facă o vizită la Londra pentru a se întâlni cu factorii de decizie înainte de acordarea împrumutului.

Dar în martie 1927, primul ministru îi cere lui Ion să lărgască competențele subsecretarului de Stat Mihail Manoilescu și să se înscrie în Partidul Popular. Ion preferă să demisioneze.

Este interesant că în acest moment Ion are propriul său incident legat de o provocare la duel, ca și fratele său cu ani înainte. Ion face anumite declarații într-un interviu de ziar pe care generalul Florescu, secretarul general al Ministerului apărării, le consideră ofense personale și îl provoacă la duel. Ion își numește martorii. Generalul Averescu, care rămăsese în relațiile cele mai bune cu Ion în ciuda demisiei acestuia, îl convoacă, îi explică de ce a greșit și că ar fi trebuit să ignore provocarea. Ion răspunde: „Da, domnule general, dacă aș fi fost eu generalul Averescu - dar așa, cum sunt numai Ion Lapedatu, nu puteam rămânea cu o pată asupra trecutului meu, să mi se spună că am fost provocat la duel și m-am purtat ca un laș”. Averescu convoacă martorii, le dovedește că generalul Florescu nu era îndreptățit să provoace și incidentul este aplanat.

Scurtă vreme după plecarea experților britanici, șeful Casei Schroeder își anunță vizita la București. Cu acordul primului ministru el se întâlnește și cu Ion, în privat, în palatul de la Buftea al prințului Știrbey; la întâlnire participă și directorul general de la Reșița. Ion îi expune evoluțiile recente ale situației finanțelor țării: anul 1926 a fost excepțional de bun pentru producția agricolă, ceea ce a rezultat într-un foarte favorabil bilanț comercial. Vizitatorul reconfirmă rezultatele pozitive ale evaluărilor și reiterează invitația la Londra pentru Ion în vederea concluzionării acordării împrumutului. Ion este la început de părere că voiajul nu este necesar, mai ales după ce părăsise funcția de ministru; mai mult, trebuie să meargă la Viena pentru o intervenție chirurgicală. Dar el este totuși delegat de noul guvern și în noiembrie este la Londra pentru a se întâlni cu șeful Casei Schroeder, cu mai mulți funcționari superiori din ministere și cu Montagu Norman, președintele Băncii Angliei. I se dă de înțeles că în ciuda raportului favorabil al experților, orice împrumut va fi condiționat de regularizarea prealabilă a datoriei române contractată cu Germania înainte de război. În acest moment se declanșează scandalul cauzat de arestarea lui Mihail Manoilescu la trecerea graniței având asupra lui documente subversive vizând reîntoarcerea în țară a prințului Carol, fostul moștenitor al Tronului. Toate întâlnirile sunt imediat anulate. România apare ca instabilă politic. Posibilitatea unui împrumut se îndepărtează. Ion se întoarce la București.

Guvernul Averescu anticipase însă importanța chestiunii datoriei față de Germania și îi dăduse lui Ion încă din 1927, din timpul convalescenței sale la Viena și înaintea drumului la Londra, puteri plenipotențiare pentru a începe tratativele și chiar pentru a încheia un acord cu Germania. Ion se duce la Berlin pentru a explora poziția Germaniei. Se întâlnește cu Julius

Kurtius (ministrul economiei) și cu Gustav Stressemann (primul ministru), se angajează în discuții de detaliu cu specialiștii și constată că Germania cere cu fermitate ca România să continue să-și onoreze obligațiile rezultând din datoria contractată înainte de război, în timp ce România dorește să o stingă incluzând-o în despăgubirile de război. Ion susține cu tărie punctul de vedere român și câștigă reputația unui negociator dificil dar respectabil. Își dă seama că o înțelegere rapidă nu este posibilă și se întoarce la București, dedicându-se funcției sale de director al Băncii Naționale a României. Dar lucrurile nu rămân aici.

În vara lui 1928, chestiunea stabilizării monetare este în continuare la ordinea zilei. Pe 27 iulie se adoptă mai multe legi care împuternicesc Banca Națională a României să contracteze credite pentru a-și finanța activitățile și să cumpere fără limită devalute convertibile; în același timp, guvernul este autorizat să contracteze un împrumut extern a cărui primă tranșă trebuie să fie dedicată stabilizării monetare.

Vintilă Brătianu este noul prim ministru și în același timp ministrul de finanțe. El angajează negocieri cu mai multe țări, între care și Franța, care trimite experți pentru a verifica situația. Primul ministru îl invită pe Ion la un prânz intim cu experții francezi la care declară pe neașteptate că Domnul Lapedatu se va deplasa la Berlin în viitorul apropiat pentru a regulariza diferendul cu Germania. Ion este surprins, dar înțelege că trebuie să ceară Franței, ca și Angliei mai înainte, soluționarea prealabilă a litigiilor dintre România și Germania: evident, această misiune tocmai îi fusese încredințată.

Ion îl acompaniază pe Jean Bolger, director al Băncii Franței și membru al delegației franceze, într-o excursie la munte în împrejurimile Sovatei. Scurtă vreme după aceasta, el pleacă la Berlin însoțit de alți doi delegați. Tratatul este complicat. Germania are dorința să le încheie cu succes, dar se consideră într-o poziție mai bună și formulează cerințe mai mari ca în trecut. Pe 19 septembrie, delegația română se întâlnește cu Vintilă Brătianu pentru a defini cadrul acceptabil pentru condițiile în care se poate stinge litigiul, dar câteva zile mai târziu Germania răspunde cu o ofertă inferioară așteptărilor. Tratatul pare să ajungă într-un impas. Ion ia inițiativa și împreună cu omologul său german redactează un proiect de convenție cu condițiile care li se par amândurora echitabile. Pe 19 octombrie, Ion, însoțit de Nicolae Petrescu Comnen, membru al delegației române și ministru al României la Berlin, prezintă proiectul primului ministru român, care îl consideră acceptabil, cerând numai câteva mici modificări redacționale, care la rândul lor sunt acceptate de Germania.

Pe 9 noiembrie, guvernul Vintilă Brătianu cade. Ion semnează Convenția cu Germania pe 10 noiembrie. Ea va fi ratificată de Parlament în prezența ambasadorului german von Mutius și a consilierului de ambasadă Hans Kirchholtes înainte de sfârșitul anului 1928.

Acesta este primul tratat economic din istorie între România și Germania. Convenția înlocuiește Tratatul de la Versailles ca bază a relațiilor dintre cele două țări.

Încheierea Convenției cu Germania deschide României posibilitatea de a contracta un împrumut permițând stabilizarea monetară dar și adresarea altor obiective economice ale țării în virtutea legilor adoptate cu puțin timp înainte. Este de la sine înțeles că perioada de prosperitate pe care o cunoaște România în deceniul următor, în ciuda oribilei crize financiare mondiale, se datorează în mare măsură faptului că finanțele țării au fost puse în ordine.

În 1929, Ion este delegat să negocieze cu Țările de Jos încheierea unui acord de principiu pentru împrumuturi în devalute convertibile. Ion își îndeplinește rapid misiunea cu

rezultate pozitive, dar trăiește experiența unui Amsterdam deșert și dezolat, suferind efectele crizei mondiale care îl lovește din plin. Și România este afectată de criză, dar nu atât de dramatic.

5.6 Ion: Resursele energetice ale țării

După război România trebuie să își structureze rapid și de o manieră coerentă sectoarele esențiale ale economiei, în special ramurile industriale esențiale, între care energia, siderurgia și transporturile. Numeroase teorii fuseseră propuse cu privire la cea mai bună strategie, de la condiția de „țară eminentement agrară”, la deviza „prin noi înșine” sau la deschiderea largă pentru investiții internaționale. Soluțiile adoptate au luat în cele din urmă în considerație nevoile strategice ale țării și situația specifică a fiecărui sector al economiei, oscilând în funcție de alternanța la putere a partidelor și de ideologia pe care o reprezentau.

În energetică, România era bine cunoscută pentru rezervele sale de petrol, dar ea dispune și de zăcăminte de cărbune și de gazul metan descoperit în Transilvania. În 1915, gazul este pus în exploatare de către „Ungarische Erdgas A.G.” (U.E.G.) sau „Magyar Földgás R.T.”, înființată pe baza unui acord între Ministerul de finanțe din Budapesta și Deutsche Bank din Berlin care s-a pus în fruntea unui consorțiu de investitori unguri, austrieci și germani și a contribuit direct cu o substanțială parte din capitalul de bază.

Tratatele de pace autorizează Statele victorioase să lichideze părțile de capital inamic investit pe teritoriul lor, cu excepția celor deținute de entități care deveniseră cetățeni ai Statului respectiv sau ale unui Stat aliat sau asociat în urma modificărilor teritoriale. Acesta din urmă este cazul întreprinderilor ungurești. Deja pe 11 iunie 1919, Resortul de finanțe al Consiliului Dirigent, condus de Ion ca Secretar general, preconizează înființarea unei Comisii geologice permanente în Transilvania pentru a gestiona zăcămintele, a promova explorările și a propune o organizare teritorială care să țină cont de resursele din subsol. La sugestia lui Constantin I. Motăș, Resortul de finanțe adoptă Ordonanța Nr. 6716/1919 cerând punerea sub sechestru judiciar a lui U.E.G. care administrează una din principalele surse de energie ale țării și din acest motiv este imperios necesar să i se evalueze activul. Consiliul Dirigent adoptă decizia corespunzătoare cinci zile mai târziu, iar Tribunalul Alba Iulia decide punerea proprietăților mobile și imobile ale U.E.G. sub administrare forțată și îl numește pe C.I. Motăș ca administrator de sechestru, confirmat fără întârziere de Consiliul Dirigent.

U.E.G. se găsește în acest moment într-o situație dificilă: veniturile abia acoperă 20% din costuri. Resortul de finanțe aprobă creditele necesare pentru continuarea normală a activităților. U.E.G. depune o petiție la Consiliul Dirigent cerând ridicarea sechestrului; înainte de a lua o decizie, Președintele Consiliului Dirigent cere avizul Resortului de finanțe. Raportul resortului subliniază importanța primordială a resurselor energetice pentru progresul și securitatea economică a Statului, punând în evidență faptul că un control exercitat de instituțiile publice este ineluctabil; în plus, renunțarea la acest drept ar pune în cauză voința României de a aplica respectivul capitol din Tratatul de la Versailles, creând un precedent periculos. Cererea este respinsă, sechestrul este menținut.

În același timp, administratorul de sechestru Motăș face o pledoarie înflăcărată pentru lichidarea rapidă a lui U.E.G. Eforturile lui nu induc o acțiune imediată: Oficiul pentru lichidarea bunurilor aparținând foștilor inamici dispune lichidarea lui U.E.G. cu compensarea ulterioară a proprietarilor numai pe 24 februarie 1924. Tribunal Alba Iulia numește în 1925 un Consiliu de administrație în care este inclus și Ion. Câteva luni mai târziu, C.I. Motăș demisionează din

funcția de administrator de sechestru și în octombrie 1925 este angajat de Consiliul de administrație ca Director general al U.E.G. Totodată, luând în considerare faptul că U.E.G. nu administrează totalitatea zăcămintelor de gaz din Transilvania, există posibilitatea de a înființa o altă structură care să gestioneze celelalte concesiuni. Cadrul juridic este stabilit în 1924 prin adoptarea legii asupra comercializării și controlului întreprinderilor economice de Stat. Pe 22 noiembrie 1925 ia ființă regia mixtă „Societatea Națională de Gaz Metan” – SONAMETAN. Ion este ales președinte al Consiliului de administrație (Figura 11).

Dar Consiliul de administrație U.E.G. de la Budapesta începe o bătălie judiciară contra lichidării întreprinderii de către Statul român. Guvernul român susține că U.E.G. este numai aparent o societate maghiară pentru că se află în proporție de 80% sub controlul capitalului german. El are câștig de cauză în toate instanțele naționale, dar este forțat să-și schimbe strategia pentru că pe 17 iulie 1927 Tribunalul arbitral mixt româno-ungar de la Paris se declară competent în procesul intentat de șapte alte întreprinderi într-o situație similară cu U.E.G.: ele trebuie exceptate de la lichidare fiind considerate firme ungurești preluate de România în urma modificărilor teritoriale. U.E.G. nu va fi lichidată și continuă să rămână sub sechestru.

România decide să adopte o altă cale și să facă uz de dreptul de răscumpărare statutar care a trecut de la Statul Ungar la Statul Român. În acest scop SONAMETAN este împuternicită și primește mijloacele necesare pentru a cumpăra acțiunile U.E.G. Misiunea de a executa această strategie îi revine lui Ion, ca președinte al Consiliului de administrație.

Ion se duce la Budapesta și găsește repede un acord asupra acțiunilor și posesiunilor entităților private maghiare. Suma exprimată în franci elvețieni trebuie plătită într-un interval de șapte ani; prețul total este în interiorul anvelopei definite de Ministerul de finanțe român. Convenția de cumpărare pune însă unele probleme. Propunerea maghiară este de a da acționarilor unguri dreptul de a aproba în prealabil ordinea de zi a tuturor adunărilor generale, pe perioada în care mai sunt plăți de făcut. Ion consideră ca aceasta ar reprezenta un nivel de control excesiv și inacceptabil. El propune, pentru a proteja în mod adecvat interesele acționarilor fără a periclita funcționarea întreprinderii, un angajament de a nu schimba structura întreprinderii în perioada plăților. Propunerea lui Ion este acceptată și Convenția este semnată pe 27 octombrie 1927.

Ministerul român are intenția să includă acțiunile deținute de entități germane în despăgubirile de război, dar Germania nu este de acord. Convenția asupra datoriei române față de Germania, pe care Ion o negociase în aceeași perioadă, reglementează, între altele, capitalurile germane care nu fuseseră încă lichidate. Ea prevede plata sumei de 75 de milioane de mărci aur de către Germania; reciproc, România exceptează de la lichidare capitalurile încă active – între care și cele de la U.E.G. Din nou, soluția este răscumpărarea: tratativele încep în 1928 între Ion și directorul Kurt Weigelt de la Deutsche Bank; C.I. Motăș participă. Ion și Kurt Weigelt se cunosc, ei se întâlniseră înainte la Praga, la una din conferințele Statelor succesorale. Se ajunge rapid la o înțelegere: prețul acțiunilor de plătit în șapte ani este inferior celui acceptat în tranzacția precedentă.

În cele din urmă, Statul ungar nu acceptă radierea U.E.G. la Budapesta și transferarea sediului în România decât cu condiția răscumpărării acțiunilor aflate în posesia sa. Ion negociază un preț și mai redus. Convenția este semnată în decembrie 1931. Activele U.E.G. sunt în acest moment în întregime în posesiunea SONAMETAN. Nimic nu mai împiedică transformarea societății U.E.G. în „Societatea Română de Gaz Metan” S.R.G. cu sediul la

București. Astfel se încheie procesul inițiat în 1919 cu punerea sub sechestru a proprietăților U.E.G.

Ion rămâne legat de SONAMETAN ca președinte al Consiliului de administrație practic până la venirea comuniștilor la putere.

5.7 Ion: Fundația Gojdu și misiunile bancare

Ion acceptă în 1930 o ultimă misiune internațională de Stat ca președinte al comisiei însărcinate să soluționeze litigiul cu privire la Fundația Gojdu, ale cărei proprietăți rămăseseră în Ungaria. Ion fusese bursier și mai târziu controlor financiar și membru în Consiliul de administrație al Fundației.

Tratative îndelungate și dificile cu comisia maghiară generează în cele din urmă o Convenție semnată de ambele guverne în 1936. Parlamentul român o ratifică fără întârziere, dar Parlamentul maghiar amână de mai multe ori ratificarea, care nu are loc înainte de declanșarea celui de al doilea război mondial. Războiul stopează orice posibilitate de progres. Litigiul rămâne deschis până în ziua de azi.

Ion continuă să aibă activități internaționale în principal în cadrul misiunilor legate de funcțiile sale la Banca Națională a României. El participă la reuniunile băncilor de emisiune din Mica Antantă, alianța Cehoslovaciei, Yugoslaviei și României pentru securitatea regională, și pentru a face față revizionismului și iredentismului maghiar. Ea va exista până la ocuparea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă în 1938.

Din 1934, Ion participă la reuniunile bancare ale Antantei Balcanice incluzând Grecia, Turcia, Yugoslavia și România având ca scop securitatea și colaborarea regională și făcând față escaladării revizionismului și fascismului.

Banca Națională a României reprezentată de guvernatorul Mitiță Constantinescu și administratorul delegat Ion Lapedatu primește la București în 1936 vizita lui Willem Beyen, guvernatorul Băncii Reglementelor de la Basel, care gestionează datoriile de război ale Germaniei. Ion îl ghidează în munții Bucegi. BNR devine membru al Băncii Reglementelor (păstrează această calitate până astăzi). La terminarea acestei funcții, Willem Beyen va fi ministru de externe al Țărilor de Jos și va propune înființarea Comunității Economice Europene, cunoscută sub numele popular de „piața comună”. Bustul său este unul din cele 12 busturi ale părinților Uniunii Europene expuse la București în parcul Herăstrău (Figura 12).

5.8 Alexandru: Președinte al Academiei Române, președinte al Senatului

În 1935, Academia Română își actualizează Statutele și procedurile. Au loc alegeri pentru diferitele funcții, iar Alexandru este ales Președinte pentru o perioadă de trei ani. În această poziție, el reușește, între altele, să obțină finanțarea necesară unui nou local al bibliotecii care este și astăzi în funcțiune. La sfârșitul mandatului, Alexandru este ales și apoi reales în funcția de secretar pe care o va exercita până în 1948, când regimul comunist va înlocui Academia Română prin Academia Republicii Populare Române și îi va epura rândurile.

Alexandru este numit ministru de Stat, apoi revine la Ministerul cultelor și artelor. El devine senator de drept în 1936 și în același an este ales ca Președinte al Senatului. Alexandru prepară legi pentru numirea mitropoliților în noile regiuni, pentru a reglementa salarizarea reprezentanților cultelor etc. În 1936, Alexandru suferă un infarct. Supraviețuiește, dar în cele ce vor urma își reduce angajamentul în domeniul executiv, continuând să rămână politic activ mai ales în domeniul legislativ.

5.9 Ultimii ani de pace

În 1936, profesorul Ioan Lupaș, el însuși o personalitate marcantă a generației Marii Uniri și prieten apropiat al fraților Lapedatu, lansează ideea unei festivități pentru a celebra aniversarea lor de 60 de ani. Ceremoniile au loc la Brașov. Rezonanța este extraordinară: reprezentanții municipalității, ai instituțiilor naționale, ai înaltului cler, ai organizațiilor financiare și ai instituțiilor culturale se reunesc pentru a onora cele două personalități. Pentru a marca evenimentul se publică un volum omagial de circa 1000 de pagini. Cei doi frați au toate motivele să privească cu mulțumire realizările trecutului și cu încredere ceea ce sperau pentru viitor. Ion este emoționat în special de un articol publicat în revista asociației de turism maghiare „Enczian” care îl descrie ca pe un turist consacrat, cunoscut de toată lumea turistică din regiunea Brașovului, care ia parte la excursii cu orișicine, fără deosebire de naționalitate și fără deosebire de rang și clasă socială, vorbind cu fiecare în limba lui și având cuvinte bune pentru toată lumea. Ion le răspunde printr-o scrisoare de mulțumire în limba maghiară.

Spre sfârșitul anilor treizeci, România devenise una dintre țările prospere ale Europei și ale lumii, progresând pe toate planurile. Anul 1938 marchează apogeul economic al țării. Dezvoltarea industrială este în plin avânt. Moneda este puternică și are o acoperire în aur superioară cerințelor. Cultura înflorește.

Acest enorm efort de construcție de aproximativ două decenii nu poate fi atribuit unei singure persoane, nici măcar unui grup restrâns. Este munca unei întregi generații. Evoluția țării se bazează pe numeroase contribuții ca acelea aduse de frații Lapedatu. Au contribuit desigur personalități de prim rang ca Regele Ferdinand și Regina Maria, prim-miniștrii ca frații Brătianu sau Maniu, dar în egală măsură industriașii, finanțistii, savanții, artiștii și politicienii locali și naționali, personalitățile vieții publice și ale sectorului privat mai mult sau mai puțin cunoscute, care au determinat progresul țării, fiecare în domeniul său - și nu în ultimul rând nenumărații anonimi care au muncit intens și din ale căror eforturi a rezultat o țară mai bună și o viață mai bună.

În acest context, viața, acțiunile și contribuțiile fraților Lapedatu sunt exemplare pentru ceea ce a fost bun, progresist, serios și reușit în România dintre războaie: o perioadă mitică, a cărei istorie trebuie încă scrisă.

Și care din nefericire se termină în catastrofă.

6. În vârtejul istoriei

Nu totul este în ordine la sfârșitul anilor treizeci, nici în România, nici în lume. Frații Lapedatu asistă la ridicarea forțelor amenințând ordinea pentru a cărei edificarea își consacraseră eforturile. În 1922 la Roma, la prima conferință a Statelor succesorale, Ion este martorul manifestațiilor muncitorilor cerând zi după zi demisia guvernului Giolitti, și vede dispersarea demonstrațiilor cu tunuri de apă și șarje de cavalerie. Asistă de asemenea la una dintre primele manifestații fasciste ocazionată de vizita lui Mussolini la Roma, pe care Ion o califică de aproape ridicolă: abia dacă sunt 200-300 de demonstranți care îl conduc pe Mussolini de la gară spre centru, semănând cu manifestările de simpatie făcute de studențimea bucureșteană oratorilor săi preferați conduși cu alai de la Universitate spre dealul Mitropoliei. Dar mișcările extremiste cresc și proliferază chiar și în România. În 1933, Alexandru este ministru de Stat în guvernul I.G. Duca: Jurnalul Consiliului de miniștri publicat pe 9 decembrie scoate în afara legii grupul politic „Garda de Fier” denumită la început

„Legiunea Arhanghelului Mihai”. Alexandru semnează decizia, ca și colegii săi din guvern (Figura 13). Ca urmare, primul ministru este asasinat în gara Sinaia pe 29 decembrie. Din nefericire, nici gestul curajos al guvernului, nici opoziția hotărâtă a altor personalități și oameni politici nu a putut împiedica progresia acestei mișcări. În cele din urmă, ea va ajunge la putere, chiar dacă numai pentru o scurtă perioadă.

În timpul în care este președinte al Academiei Române, Alexandru blochează candidatura mareșalului Ion Antonescu, numit în 1937 de către secția științifică pentru ocuparea unui loc vacant. Regele îl primește pe Alexandru în audiență, după cum era obiceiul înaintea ședințelor plenare ale Academiei, și îl întreabă dacă nu există alți generali care ar merita titlul de academician înaintea lui Antonescu, cum ar fi Prezan sau Averescu. Alexandru, care are aceeași părere, intenționează să amâne toate alegerile de noi membri pentru anul viitor, sub pretextul că există încă două posturi recent devenite vacante la secțiunea de istorie pentru care nu mai rămăsese suficient timp pentru a numi candidați. În mod surprinzător, Nicolae Iorga acceptă amânarea pentru pozițiile secției de istorie, dar cere cu îndârjire supunerea candidaturii lui Antonescu unui vot în plen, pentru a fi respinsă. Iorga își justifică vehemența față de un grup mic de prieteni apropiați: „Când va pune mâna pe putere cu legionarii săi, Dumneavoastră nu vă va face nimic, pe mine însă mă va împușca”. Din nefericire, presimțirile lui s-au dovedit mai mult decât justificate: Iorga va fi asasinat pe 27 noiembrie 1940, odată cu Virgil Magearu, când Statul Național Legionar este la putere, cu mareșalul Antonescu în funcția de „Conducător”.

Fascismul german declanșează războiul și semnează cu Uniunea Sovietică pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 care conținea în anexă un acord pentru redefinirea granițelor. Uniunea Sovietică trimite la București un ultimatum și ocupă Basarabia și Bucovina de nord, anulând de facto Tratatul de la Paris (pe care de altfel nu l-a recunoscut niciodată). Ungaria cere revizuirea Tratatului de la Trianon; dictatul de la Viena (cunoscut și ca al doilea arbitraj de la Viena) îi acordă Transilvania de nord. Universitatea de la Cluj se mută precipitat la Sibiu; în același timp peste 200.000 de refugiați români sunt obligați să-și abandoneze domiciliile în condiții dramatice. Opera generației Marii Uniri pare să fie în curs de demolare după numai douăzeci de ani.

România își păstrează neutralitatea în primul an de război, după care se angajează alături de Germania în speranța de a redobândi Basarabia. Pe 22 iunie 1941, la declanșarea operației Barbarossa, mareșalul Antonescu, singur la putere după ce s-a debarasat de legionari, se adresează trupelor române: „Ostași, vă ordon: Treceți Prutul¹²! ... Desrobiți din jugul roșu al bolșevismului, pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voevodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile noastre.” Ofensiva este victorioasă în prima fază, dar Armata Roșie preia inițiativa și în 1944 ajunge aproape de frontiera de est a României.

Ion este în acest moment viceguvernator al Băncii Naționale a României. El acționează pentru a pune la adăpost tezaurul țării. În discuții și prin note scrise el cere guvernului Antonescu să-și asume responsabilitatea și să ia deciziile politice necesare (adăpost în țară ? transfer în străinătate? dacă da, unde ?) pentru ca Banca să-și poată asuma responsabilitatea ei și să organizeze execuția deciziilor. În cele din urmă, tezaurul este adăpostit în grottele de lângă mănăstirea Tismana. El trece mai bine prin pericolele ultimilor ani de război și ai

¹² Prutul era frontiera între Basarabia ocupată de U.R.S.S. și restul Moldovei rămasă în România.

ocupației sovietice decât tezaurul trimis în Rusia în războiul precedent – în parte acompaniat de Alexandru – a cărei restituire rămâne încă și azi un subiect de litigiu.

În fața refuzului mareșalului Antonescu de a lua în considerație un armistițiu când trupele sovietice intraseră deja pe teritoriul României, Regele îndrăznește o lovitură de Stat: Antonescu este arestat și Regele anunță pe 23 august 1944 încetarea ostilităților și începutul tratativelor cu Uniunea Sovietică și aliații săi în vederea încheierii unui armistițiu. Reacția românilor este mai curând pozitivă. Ion este la Sibiu în acest moment, unde se află și familia chirurgului Prof. Dr. Alexandru Pop, căsătorit cu sora ginerelui lui Ion, refugiat de la Cluj în urma dictatului de la Viena. La zece seara Ion aude la radio comunicatul Regelui și se duce imediat la familia Pop ca să ciocnească un pahar de șampanie pentru pace.

Schimbarea de guvern are un efect direct asupra lui Ion. El fusese scos la pensie forțat din poziția sa de viceguvernator și membru în Consiliul de administrație al Băncii Naționale la sfârșitul lui aprilie 1944 în urma decretului mareșalului care limita vârsta maximă a administratorilor la 65 de ani. El este acum invitat la ministrul de finanțe care îl informează că decretul a fost abolit și îl invită să se reintegreze în personalul Băncii Naționale ca Guvernator. Ion ezită. Șefii partidelor istorice, al Partidului Liberal și al Partidului Național-Țărănesc îl sfătuiesc să accepte, deși el își dă seama că în situația politică volatilă din țară funcția este efemeră și posibilitățile de a influența evenimentele sunt foarte limitate. Însă sentimentul datoriei primează și Ion acceptă numirea.

Ion se angajează din nou cu toată energia pentru stabilizarea monedei. Banca Națională începe retragerea din circulație a banilor „de război” tipăriți în Uniunea Sovietică pentru uzul Armatei Roșii. Unități române se alătură Armatei Roșii și participă la eliberarea Transilvaniei de nord; imediat după aceea, Banca Națională începe să retragă din circulație în zonele eliberate moneda maghiară, înlocuind-o cu leul românesc.

Sub presiunea sovietică se instalează un guvern controlat de Moscova pe 6 martie 1945, având pe Dr. Petru Groza ca prim ministru. Instalarea unui guvern pro-sovietic are imediat un efect benefic asupra țării: pe 10 martie, se publică hotărârea lui Stalin de a trece Transilvania de nord sub administrație românească. Tratatul de pace de la sfârșitul războiului vor stabili într-adevăr că România va pierde Basarabia și Bucovina de nord în favoarea Uniunii Sovietice și Cadrilaterul în favoarea Bulgariei, dar frontiera de vest va fi practic restaurată: România va conserva Transilvania, Partium și Banatul Timișoarei.

Pe de altă parte, instaurarea regimului comunist aduce suferințe în toată țara. Frații Lapedatu nu vor fi cruțați.

Groza îl cunoaște foarte bine pe Ion: au fost colegi de studii la Budapesta și au fost amândoi miniștri în guvernul Averescu. Dar Groza nu îl protejează de fapt pe Ion: la numai câteva zile de la instalarea guvernului său i se cere lui Ion să demisioneze din funcția de Guvernator al Băncii Naționale. Ion este imediat cooptat ca viceguvernator de către guvernatorul care îi succede și care îi apreciază competența. Una dintre ultimele fapte ale lui Ion în această funcție este discursul pe care îl ține la deschiderea refugiului alpin al Băncii Naționale de la Gura Dihamului.

Ion nu rămâne mult în Banca Națională: în 1948 i se cere să demisioneze. În același an, Alexandru și Ion sunt epurați din Academia Română, ca și cea mai mare parte a academicienilor. Sub pretext că au venituri din proprietăți li se taie pensiile de profesori universitari, lui Ion și cea de guvernator al Băncii Naționale. Proprietățile lor sunt naționalizate.

Spre sfârșitul vieții nu li se lasă nici un mijloc de subzistență și ajung în grija familiei. Camerele din apartamentul locuit de Ion sunt atribuite altor persoane; el se mută într-o cameră din apartamentul fiicei sale.

Alexandru și Ion anticipează că epoca lor va fi ștearsă din cărțile de istorie și se pun de acord să-și scrie memoriile. Pe 28 noiembrie 1948, Ion adresează o scrisoare fiicei lui Pica: *Scumpa mea Pica, lată, acum, la sfârșitul vieții, pot constata că munca mea de aproape 50 de ani, în viața publică din Ardeal și România întregită s-a nimicit. Căci ce s-a ales de instituțiile pe care le-am servit în acest lung șir de ani? Ce s-a ales de „Albina”? pentru a cărei dezvoltare și consolidare am trudit aproape 30 de ani. „Albina” sa desființat. Ce s-a ales de „Prima Ardeleană”? pe care așa zicând singur eu am adus-o la viață și pe care am condus-o ca director și administrator delegat timp de 40 de ani, ajungând la o dezvoltare pe care nu o credeam posibilă nici în cele mai mari zile de optimism ale mele. S-a desființat și ea. Ce s-a ales de „Solidaritatea”? la înființarea căreia am avut și inițiativa și partea de organizare aproape singur. Am lucrat ca secretar general al ei, timp de 30 de ani. I-am făcut statutele, regulamentele, organizația revizorilor experți și toate lucrările necesare în acest interval de timp. A căzut în desuetudine... Ce s-a ales de „Fundațiunea Ziariștilor”?... Nu se mai știe nimic de ea... Din agoniseala vieții mele, păstrasem și pentru tine atâta cât ți-ar fi fost suficient pentru o existență modestă și sobră. Dar și acest patrimoniu s-a pierdut aproape cu desăvârșire. Nu-ți mai pot lăsa nimic pentru zilele grele ce te așteaptă. Îmi pare foarte rău că soarta a fost atât de crudă cu tine și cu mine. Îți las ca amintire notele care urmează, pe care cetindu-le, vei găsi orișicând amintirea unei vieți zădărnice. Păstrează-le cât vei putea și pentru tine și pentru urmașii tăi.”*

Este un sfârșit de viață în disperare, dar nici asta un pare să fie suficient. Intreaga elită este pas cu pas eliminată fizic sub diferite motive sau pretexte. Locuințele sunt percheziționate, dar la frații Lapedatu nu se găsește nimic incriminant. Pe 5/6 mai 1950 are loc cunoscuta „noapte a demnitarilor”. Alexandru este arestat. A doua zi, femeia lui de serviciu vine la Ion să-i spună printre lacrimi că „domnul ministru” i-a spus, înainte de a ieși pe ușă cu domniile care veniseră și l-au dus: „Lino, mâine dimineață să duci cartea asta la domnul Ion că este a dâșilor”. Așa a dat de știre familiei că fusese arestat. Pe 30 august, Alexandru moare în închisoarea de la Sighet, cunoscut loc de suferințe și torturi, în timpul unei deparazitări cu ușile și ferestrele închise: astma de care suferea și inima sa slăbită de infarct nu i-au permis să supraviețuiască. Ion nu este arestat fiind imobilizat în pat cu o rană gravă la coloana vertebrală în urma unui accident de autobuz după o coborâre de la Păltiniș. El moare în patul său de bolnav câteva luni mai târziu, pe 24 martie 1951.

Generația Marii Uniri este practic nimicită și opera ei pare anihilată.

7. Recuperarea

România rămâne peste patruzeci de ani sub regimul comunist. Amintirea predecesorilor este ștearsă treptat: propaganda comunistă domină scrierea istoriei iar părinții evită să vorbească copiilor despre bunici, temându-se că involuntare indiscreții infantile le-ar putea pune în pericol libertatea și poate chiar viața.

Însă este aproape imposibil să se înțeleagă România fără a face referință la acțiunile generației Marii Uniri care au definit-o și au structurat-o. Astfel, unii istorici încep să studieze

și profitând de câteva rare momente de dezgheț chiar să și publice fragmente alese din scrierile acestei epoci, între care și dintre cele ale membrilor familiei Lapedatu:

- mai întâi o selecție din operele tatălui gemenilor, poetul și scriitorul patriot Ioan Al. Lapedatu, mort mult prea tânăr, editată în 1976 de Dumitru Vatamaniuc și publicată în colecția „Restituiri” coordonată de Mircea Zăciu la editura Dacia din Cluj
- apoi, în anii optzeci, în diferite edituri, studii de Ioan Opreș asupra lui Alexandru, care prin implicarea sa în politica culturală este mai vizibil în viața publică; tot Ioan Opreș editează, prefațează și adnotează memoriile lui Alexandru
- în cele din urmă, după căderea regimului comunist în 1989, memoriile și amintirile lui Ion sunt și ele editate, prefațate și adnotate de Ioan Opreș, ca și ultimele lui însemnări găsite în dosarele Securității.

Treptat, frații Lapedatu câștigă în vizibilitate. Doamna Mica Macavei, născută Lapedatu, fiica lui de Alexandru, donează casa de la Cluj a tatălui ei Fundației Colegiul European fondând Așezământul Cultural Alexandru Lapedatu. Grație inițiativei lui Ioan Opreș, a 130-a aniversare a nașterii celor doi frați este celebrată în 2006 la Muzeul Regional de Istorie din Brașov. Sala de lectură a profesorilor de la Biblioteca Universității Babeș - Bolyai din Cluj-Napoca poartă numele „Alexandru Lapedatu”. La Săcele, o stradă a fost numită Alexandru Lapedatu. Universitatea din Cluj-Napoca a organizat două simpozioane de istorie și civilizație bancară „Ion I. Lapedatu”. La Sucursala regională Cluj a Băncii Naționale a României sala de expoziții și conferințe poartă numele „Ion Lapedatu”. Pe 17 iunie 2014, Senatul Român sărbătorește 150 de ani de existență și păstrează un minut de tăcere pentru cei trei președinți ai săi care și-au pierdut viața ca victime ale totalitarismului, între care Alexandru I. Lapedatu (Figura 14). Frații Lapedatu sunt menționați în expoziția „Marile personalități ale Marii Uniri” de la Centrul Cultural Român din New York în Statele Unite, 1-31 decembrie 2015.

Urmașii celor doi frați și familiile lor au înființat Fundația Lapedatu pentru a continua tradițiile familiei. Președinta Fundației, Doamna Ioana Alexandra Wild, fiica lui Pica Lapedatu și nepoata lui Ion, și vicepreședintele Dr. Dan Macavei, fiul lui Mica Lapedatu și nepotul lui Alexandru s-au expatriat în Germania în anii optzeci, ceea ce nu îi împiedică să animeze activitatea mai curând susținută a Fundației. Unul din primele proiecte a fost stabilirea unei prezențe a Fundației Lapedatu pe Internet (www.lapedatu.com) și Facebook (Fundatia Lapedatu).

Grație ajutorului călduros al Anei Blandiana și al lui Romulus Rusan prin Fundația Academia Civică, memoriile fraților Lapedatu și studii consacrate vieții și activității lor, puse la dispoziție de Fundația Lapedatu, au fost primele publicații ale Bibliotecii virtuale pe situl Memorialului victimelor comunismului și al rezistenței (Figura 15). Fundația Lapedatu dă ajutoare Casei Sfântul Iosif din Odorheiu Secuiesc care adăpostește copii orfani sau din familii dezavantajate și funcționează și ca internat; acordă burse elevilor Colegiilor Naționale „Andrei Șaguna” din Brașov și „Sfântul Sava” din București ; sprijină publicații și sponsorizează evenimente comemorând pe frații Lapedatu și generația lor.

Interesul pentru viața și contribuțiile fraților Lapedatu continuă să crească. A 140-a aniversare a trezit o neașteptată atenție. Ea fost marcată de o serie întregă de acțiuni:

- emisiunea numismatică a Băncii Naționale a României comemorând trei guvernatori între care Ion I. Lapedatu din aprilie 2016 (Figura 16)
- sesiunea comemorativă a Academiei Române de pe 12 septembrie 2016; comunicările prezentate de Acad. Aurel-Ioan Pop, rector al Universității Babeș - Bolyai din Cluj-

Napoca și de Acad. Mugur Isărescu, Gouvernator al Băncii Naționale a României, au fost publicate și pe Internet (Figura 17)

- evocarea fraților Lapedatu la Fundația Academia Civică pe 14 septembrie 2016 (Figura 18)

- expoziția curată de Prof. Univ. Ioan Oprea la Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului (Figura 19). La vernisajul de pe 30 septembrie 2016 prezidat de Dr. Livia Fulga, director al muzeului, s-a lansat albumul „Gemenii Lapedatu. Istorie și finanțe” (Figura 20). Expoziția se va deplasa și în alte centre culturale din Transilvania

- conferința „Personalități ale Colegiului Șaguna în elita românească: frații Alexandru și Ion Lapedatu” ținută de Prof. Univ. Ioan Oprea pe 18 noiembrie 2016 (Figura 21)

- articolul comemorativ despre Ion I. Lapedatu al Acad. Mugur Isărescu apărut în numărul din decembrie 2016 al revistei Magazin Istoric.

Acest text, care nu este altceva decât o versiune puțin mai elaborată a conferinței prezentate la Paris, La Maison Roumaine, pe 8 octombrie 2016, se înscrie în aceeași serie (Figura 22).

Frații Lapedatu sunt o dată mai mult destinați să personifice curentele esențiale ale vieții naționale: în acest caz, recuperarea unei întregi perioade istorice de importanță capitală în devenirea țării. Se poate anticipa că epoca dintre cele două războaie mondiale va deveni – dacă nu este deja - un obiect de studii continue și aprofundate pentru a câștiga o înțelegere asupra acțiunilor care au permis, într-un scurt interval de circa douăzeci de ani, să se asambleze din „cioburile” imperiilor prăbușite o țară și un Stat mai curând modern. Acțiunea generației Marii Uniri a permis României să progreseze rapid și să-și atingă apogeul economic, social și politic în 1938. Progresul a fost oprit brutal, după care au urmat, timp de o jumătate de secol, dictatura, fascismul, războiul mondial și comunismul.

Astăzi, România este pe cale să-și creeze o nouă identitate într-un context european, indiscutabil mai favorabil, răspunzând vechilor provocări încă nesoluționate dar și noilor provocări care se manifestă în lumea noastră în curs de globalizare. Istoria generației Marii Uniri oferă o referință și o sursă de inspirație.

8. Anexe

8.1 Alexandru: Notă biografică

Istoric, geograf, profesor universitar, om politic și om de Stat român.

- Născut pe 14 septembrie 1876 la Cernatul Săcelelor, lângă Brașov. Frate geamăn al lui Ion I. Lapedatu
- Diplomă în istorie și geografie la Universitatea din București
- Secretar al Comisiei monumentelor istorice (1904-1919) și al Comisiei Istorice Române (1911-1919); apoi președinte al Comisiei monumentelor istorice
- Membru al delegației care a însoțit al doilea transport al tezaurului României la Moscova în iulie 1917
- Militant pentru unirea Transilvaniei cu România. În 1918 la Odesa este unul dintre fondatorii Comitetului național al refugiaților români din Austro-Ungaria și este ales vicepreședinte, apoi președinte
- Membru al delegației române la Conferința de pace la Paris (1919–1920) și la Conferința de la Genova pentru reconstrucția economică și financiară a Europei (1922)
- Profesor la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Cluj (1919–1938). Aduce contribuții importante la cercetările asupra istoriei vechi a românilor
- Împreună cu Ioan Lupaș, co-fondator și co-directeur al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920–1938)
- Director general al Arhivelor Statului (1923)
- Membru al Partidului Național Liberal. după desființarea partidelor, membru al Frontului Renașterii Naționale
- Deputat și senator în mai multe Parlamente. Senator de drept din martie 1936, președintele Senatului (16 noiembrie 1936 - 20 martie 1937)
- Ministrul cultelor și artelor: 30 octombrie 1923 – 27 martie 1926 în gov. Ion I.C. Brătianu; 4 – 20 iunie 1927 în gov. Barbu A. Știrbey; 22 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928 în gov. Ion I.C. Brătianu; 9 iunie – 1 octombrie 1934 în gov. Gheorghe Tătărescu; 2 octombrie 1934 – 29 august 1936 în gov. Gheorghe Tătărescu. Autor al legilor asupra elevării Bisericii ortodoxe române la rangul de patriarhat; asupra regimului general al cultelor; asupra organizării și funcționării teatrelor naționale etc.
- Ministru de Stat: 14 noiembrie 1933 – 29 decembrie 1933 în gov. Ion Gh. Duca, co-semnatar al decretului scoțând în afara legii organizația de extremă dreapta „Garda de Fier”; 30 decembrie 1933 – 3 ianuarie 1934 în gov. Constantin Angelescu, 5 ianuarie - 9 iunie 1934 în gov. Gheorghe Tătărescu
- Ministru secretar de Stat: 29 august 1936 – 14 noiembrie 1937 în gov. Gheorghe Tătărescu
- Membru corespondent (26 mai 1910), membru titular (din 10 noiembrie 1918), secretar general (30 mai 1939 – 7 iunie 1948), vicepreședinte (31 mai 1934 – 31 mai 1935; 3 iunie 1938 – 30 mai 1940) și președinte (31 mai 1935 – 3 iunie 1938) al Academiei Române. Epurat pe 9 iunie 1948, este repus în drepturi ca membru titular pe 3 iulie 1990
- Arestat pe 4/5 mai 1950 și întemnițat la Sighet. Mort în închisoare pe 30 august 1950.

8.2 Ion: Notă biografică

Bancher, finanțist, profesor universitar, om politic și om de Stat român.

- Născut pe 14 septembrie 1876 la Cernatul Săcelelor, lângă Brașov. Frate geamăn al lui Alexandru I. Lapedatu
- Diplomă în economie la Universitatea din Budapesta
- Director al Băncii Ardeleana din Orăștie în 1906, apoi inițiator și din 1911 director general al Băncii Generale de Asigurări
- Membru al Consiliului de administrație al Băncii Albina, al băncii Prima Ardeleană, al Societății Române de Gaz Metan etc.
- Creator și secretar al asociației băncilor române din Transilvania „Solidaritatea”
- Delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 care decide unirea Transilvaniei și a altor regiuni cu România. Membru în Marele Sfat Național și Secretar General al Resortului finanțelor în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și al ținuturilor românești din Ungaria
- Inițiator și raportor al legii pentru înființarea Băncii Agrare cu sediul la Cluj pentru a acompania reforma agrară din 1920
- Asesor în Senat, epitrop în Consistoriul arhidiocezan de la Sibiu (1912-1921) și, din 1921, membru al Consistoriului metropolitan al Transilvaniei
- Membru al delegației române la Conferința Internațională de la Bruxelles (1920). Președinte al Comisiei de lichidare a afacerilor financiare publice și private între România și Ungaria, care va deveni Misiunea financiară și economică la Budapesta (1920 – 1921) și va fi urmată de Conferința româno-ungară de la București la care participă ca membru al Comitetului economic și financiar (1923 – 1924)
- Delegat la Conferințele Statelor succesore ale Austro-Ungariei (1921 – 1924)
- Profesor titular al Catedrei de finanțe publice și private de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industrie din Cluj, astăzi inclusă în Universitatea Babeș – Bolyai ca Facultatea de științe economice și administrarea afacerilor (1922 – 1938)
- Membru al Partidului Național Român din Transilvania. După 1927, fără afiliere politică
- Deputat și senator în mai multe legislaturi
- Ministru de finanțe (30 martie 1926 – 19 martie 1927)
- Autor și, pe 10 noiembrie 1928, semnatar al primei Convenții economice între România și Germania care a soluționat litigiile și a permis României să obțină împrumuturile necesare pentru stabilizarea monetară și alte obiective economice
- Membru de onoare al Academiei Române (1936). Epurat pe 9 iunie 1948, este repus în drepturi ca membru titular pe 3 iulie 1990
- Director al Băncii Naționale a României în 1928, apoi administrator delegat, viceguvernator și guvernator (30 septembrie 1944 – 14 martie 1945)
- Mort la București pe 24 martie 1951.

9. Fotografii

Figura 1. Familia Lapedatu la Glâmboaca

Figure 2. Casa natală din Cernatu, comuna Săcele, lângă Braşov

Figura 3. Studenți din cercul Ligii culturale: Vasile Pârvan, Ioan Scurtu, Ilarie Chendi, Mihail Sadoveanu, Alexandru I. Lapedatu și St. O. Iosif

Figura 4. Consiliul de administrație al Băncii Generale de Asigurări (Ion I. Lapedatu așezat, al doilea din dreapta)

Figure 5. Alexandru obține cetățenia română pe 25 mai/7 iunie 1913

Figura 6. Legitimația lui Ion ca Secretar General al Resortului finanțelor din Consiliul Dirigent

Figura 7. Legile asupra organizării Bisericii ortodoxe și înființării Patriarhiei semnate de Alexandru I. Lapedatu

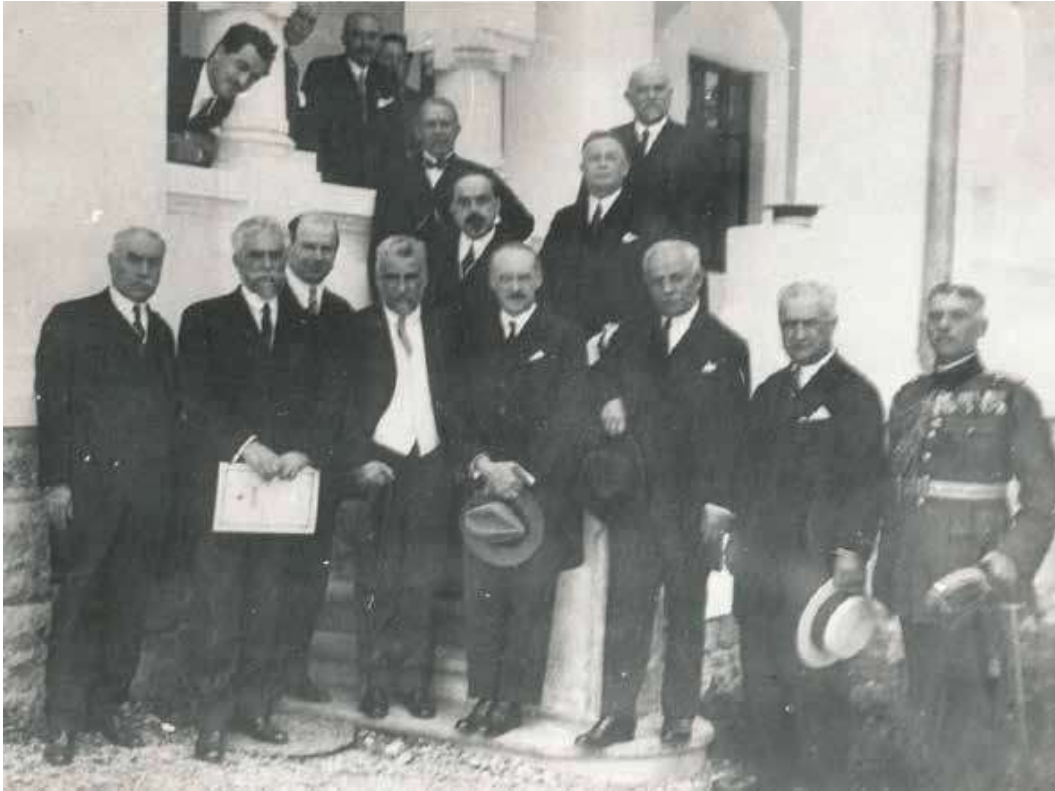

Figura 8. Guvernul Barbu Stirbey pe 22 iunie 1927. Alexandru I. Lapedatu este rechemat în funcția de ministru al cultelor și artelor

Figura 9. Articolul 22 al Constituției din 1923 și coperta volumului asupra mării discuții parlamentare în jurul legii cultelor

Figura 10. Guvernul Averescu pe 30 martie 1926. Ion I. Lapedatu este ministru de finanțe.

Figura 11. Consiliul de administrație al Societății Române de Gaz Metan (Ion I. Lapedatu este primul din stânga)

Figura 12. Primirea lui Willem Beyen la București în 1936 (Ion I. Lapedatu primul din stânga) și bustul său din parcul Herăstrău

Figura 13. Decretul care scoate în afara legii „Garda de Fier”, co-semnat de Alexandru I. Lapedatu

Figura 14. Senatul Român aniversează 150 de ani de existență și păstrează un minut de tăcere pentru președinții cazuți victime totalitarismului, între care Alexandru I. Lapedatu

Figura 15. Publicații de și despre frații Lapedatu în Biblioteca virtuală a Memorialului victimelor comunismului și ale rezistenței, Fundația Academia Civică

Figura 16. Emisiune numismatică a Băncii Naționale a României comemorând trei guvernatori între care Ion I. Lapedatu (aprilie 2016)

Figura 17. Sesiunea comemorativă de comunicări a Academiei Române din 12 septembrie 2016 dedicată fraților Lapedatu

Figura 18. Evocarea fraților Lapedatu la Memorialul victimelor comunismului și al rezistenței pe 14 septembrie 2016. Au luat cuvântul: Ana Blandiana, Romulus Rusan, Tudor Dunca, Andreas Wild, Delia Oprea.

Figura 19. Expoziția „Personalități brașovene în elita românească. Frații Alexandru și Ion Lapedatu la a 140-a aniversare”, Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului, 30 septembrie 2016

Figure 20. Albumul „Gemenii Lapedatu. Istorie și finanțe”, Editura „Oscar Print” (ISBN 978-973-668-435-7)

Figura 21. Conferința Profesorului univ. Ioan Oprea, liderul cercetării istorice legate de frații Lapedatu, în sala de festivități a Colegiului Național „Andrei Șaguna” pe 18 noiembrie 2016

Figura 22. Conferința Fundației Lapedatu, La Maison Roumaine, Paris, pe 8 octombrie 2016.

Cuprinsul

1. Introducere: Statul „modern”	1
2. Contextul istoric	2
2.1 Regatul României	2
2.2 Trei națiuni și patru confesiuni ...	2
2.3 Progres lent	3
2.4 Dualismul	4
2.5 Frații Lapedatu	5
3. Originile, evoluția	5
3.1 Tatăl: Ioan Al. Lapedatu	5
3.2 Copilăria și adolescența	6
4. Înainte de Marea Unire	7
4.1 Alexandru: Comisia și buletinul monumentelor istorice	7
4.2 Ion: ASTRA	8
4.3 Ion: Solidaritatea	8
4.4 Ion: Banca Generală de Asigurări 10	
4.5 Începutul primului război mondial 10	
4.6 Alexandru: Tezaurul României la Moscova 11	
4.7 Alexandru: Comitetul național al refugiaților români și pregătirea păcii	11
4.8 Sfârșitul primului război mondial și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia 12	
4.9 Tratatul de pace și ultimele ostilități 13	
4.10 „România Mare”	13
5. Construcția unui Stat	14
5.1 Ion: Banca Agrară	14
5.2 Alexandru și Ion: Universitatea Daciei Superioare	15
5.3 Alexandru: Ministru al cultelor și artelor, legiferarea regimului general al cultelor 15	
5.4 Alexandru: Legea teatrelor naționale și promovarea culturii	18
5.5 Ion: Ministru de finanțe, Convenția cu Germania și stabilizarea monetară	18
5.6 Ion: Resursele energetice ale țării 21	
5.7 Ion: Fundația Gojdu și misiunile bancare 23	
5.8 Alexandru: Președinte al Academiei Române, președinte al Senatului	23
5.9 Ultimii ani de pace	24
6. În vârtejul istoriei	24
7. Recuperarea	27
8. Anexe	30
8.1 Alexandru: Notă biografică	30
8.2 Ion: Notă biografică	31
9. Fotografii	32